

Pla Regió Marroc 2009-2011

Plan Región Marruecos 2009-2011

Plan Région Maroc 2009-2011

 **Quaderns
de Pau
i Solidaritat**

PERIODICITAT: Trimestral

Novembre 2009

Autor: Direcció General de Cooperació

Fotografies: Direcció General de Cooperació

Edita: Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració
Direcció general de Cooperació

<http://dgcooper.caib.es>

Coordinació: Mitjans de comunicació S.L.

Disseny i maquetació: Maria Perelló

Direcció: Carretera de Valldemossa, Km. 7,4. Parc Bit, Edifici Lleret.

Codi Postal: 07121. Palma

Imprimeix: Jorvich S.L.

Dipòsit legal: PM-503/2005

PLA REGIÓ MARROC 2009-2011

ÍNDEX

Presentació.....	4
1. 1.Estratègia de la cooperació de les illes balears al marroc 2009-2011	5
1.1. Justificació	5
1.2. Prioritats sectorials, geogràfiques i horizontals.....	7
1.3. Objectiu global	16
1.4. Objectius específics.....	17
1.5. Instruments	18
1.6. Mecanismes per la coherència, coordinació i complementarietat entre actors de la cooperació de les Illes Balears	18
1.7. Mecanismes per la coordinació i l'harmonització amb altres actors i donants	19
1.8. Mecanismes per la comunicació, la coordinació i l'alignament amb el país soci	20
2. Procés per a l'elaboració i la concertació de l'estrategia	21
3. Seguiment i evaluació del document d'estrategia	24
4. Quadre resum de prioritats	25

PRESENTACIÓ

La Llei de cooperació per al desenvolupament de les Illes Balears¹ estableix que s'han de prioritzar els països amb els quals hi ha relacions de tipus històric i cultural, o dels quals, a l'actualitat, les Illes Balears són receptores d'immigració. El Marroc compleix els tres requisits anteriors i, per tant, ha estat classificat com a país prioritari per la política cooperació al desenvolupament.

Dia 25 d'abril de 2008 el Consell de Govern, seguint el que estableix capítol II de la Llei, aprovà el Pla Director de la Cooperació de les Illes Balears 2008-2011,² pel qual, mitjançant la participació i la coordinació dels diferents actors implicats, s'estableixen les prioritats i les línies estratègiques de la política autonòmica de cooperació. En el mateix capítol, es defineixen els plans país com la concreció d'accions integrals o sectorials en una àrea geogràfica determinada, així com les estratègies d'intervenció.

Aquesta estratègia de cooperació al Marroc es publica un any després d'haver-se aprovat el Pla Director. S'enforteix així el procés de planificació de la política de cooperació de les Illes Balears amb l'establiment de les estratègies fonamentals de treball amb un dels països definits en el primer nivell de prioritat pel Pla.

El nord de Marroc és una zona prioritària per a la cooperació de les Illes. La nostra ubicació geogràfica determina

que compartim amb els nostres veïns necessitats, problemes i reptes comuns. Tant les entitats públiques com les organitzacions de la societat civil han anat establint relacions de cooperació al llarg del temps, i la Mediterrània és, ha estat i serà un espai d'intercanvi. Recentment, el fenomen de la immigració ha generat nous lligams i noves dinàmiques de col·laboració amb les comunitats d'origen des d'una perspectiva del codesenvolupament.

Aquest document respon a la necessitat, per una banda, d'harmonitzar i adequar les actuacions a les necessitats del Marroc i, per l'altra, d'aprofundir en la coordinació i la planificació de la cooperació al desenvolupament que des de les Illes es dirigeix cap al país magribí. Aquest Pla Regió vol sintetitzar i recollir les prioritats dels actors que hi estan implicats amb la finalitat comuna de concentrar i coordinar els esforços per aconseguir millorar els resultats. Estratègia de la cooperació de les Illes Balears al Marroc 2009-2011.

¹ Llei 9/2005, de 21 de juny (BOIB núm. 99, de 30 de juny).

² <http://www.caib.es/fitxer/get?codi=227803>.

1. ESTRATÈGIA DE LA COOPERACIÓ DE LES ILLES BALEARS AL MARROC 2009-2011

1.1. Justificació de l'estratègia

L'estratègia respon a la voluntat de millorar la coordinació, la qualitat i l'eficàcia de les actuacions que els diferents actors duen a terme al Marroc per tal daprofitar al màxim els esforços generats, amb l'objectiu de facilitar la coherència de la política autonòmica de cooperació, la pertinència, i la coordinació i la complementariedad amb la resta d'administracions i actors.

Aquest document segueix les línies generals i les directius bàsiques fixades per l'Estratègia de la cooperació espanyola al Marroc.³

Les diferències de desenvolupament humà entre la riba nord i la sud ens comprometen com a societat solidària amb el procés de desenvolupament dels nostres veïns. Com recorren els informes de seguiment de les Nacions Unides sobre la consecució dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni⁴, encara som a temps d'aconseguir-ho, però s'ha d'actuar amb rapidesa seguint les estratègies nacionals envers els resultats de desenvolupament, en un marc de col·laboració global amb el finançament adequat.

Una de les conseqüències directes d'aquesta realitat social i econòmica als països empobrits és la immigració

de la població cap als països del Nord, i la seva presència suposa una motivació suplementària i una oportunitat per a la cooperació. Amb l'objectiu de millorar les seves condicions de vida i la de les seves famílies moltes persones del Marroc han deixat els seus pobles d'origen i s'han instal·lat entre nosaltres. Segons dades de l'any 2007 sumen un total de 17.935 persones,⁵ que representen el 13,8% sobre el total de població immigrada, i és el col·lectiu més nombrós a les Illes Balears. S'han de millorar les capacitats de gestió en codesenvolupament de les associacions d'immigrants i enfortir les xarxes de solidaritat transnacional, i cal facilitar espais de diàleg i participació per canalitzar els coneixements, l'experiència i la implicació de les marroquines i els marroquins en la contribució a la millora de les condicions de vida de les seves comunitats d'origen.

A les Illes Balears la cooperació té una àmplia tradició i experiència, que s'inicia amb el treball voluntari i solidari de grups, associacions i entitats socials de les Illes. Per la seva banda, les administracions públiques han anat incorporant progressivament la cooperació amb els pobles del Sud en les seves competències.

La Direcció General de Cooperació, com a gestora de la política de cooperació del Govern de les Illes Balears amb els països empobrits, va assumir l'any 2001 el compromís de cooperar amb els pobles del Magrib com un fet

³ http://www.maec.es/SiteCollectionDocuments/Cooperaciónespañola/Publicaciones/DEP_Marruecos.pdf

⁴ <http://www.un.org/spanish/millenniumgoals/index.html>

⁵ Font: Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAD).

estratègic de la seva política. Aquesta línia de treball es va impulsar juntament amb entitats -tant de les Illes com del nord del Marroc- que es constituiran en la xarxa de treball a les Illes Balears coneguda com Grup Rif i la xarxa d'entitats del nord del Marroc Groupe des ONG Baléares (GOB). Aquest treball en xarxa ha permès generar col·laboracions entre les ONGD d'ambdós països. S'ha de continuar potenciant aquest treball, que enllaça els projectes de cooperació al desenvolupament amb una tasca d'informació, educació i sensibilització a les societats respectives.

La Direcció General, paral·lelament, s'incorporà al programa "Azahar"⁶, programa de cooperació al desenvolupament en matèria de desenvolupament sostenible, protecció del medi ambient i conservació dels recursos naturals del Mediterrani -impulsat per l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional- per al Desenvolupament (AECID). A partir del mes de maig de 2004 i emmarcat dins aquest programa, el Govern de les Illes Balears finançà el projecte "Millora de les condicions ambientals del municipi d'Oued Laou" a la província de Tetuan. Aquesta acció de cooperació directa ha continuat durant quatre anys i ha generat resultats positius en la millora de les condicions de vida de la població del municipi.

La cooperació municipalista inicià també a principi del 2000 els primers

projectes de cooperació al desenvolupament al Marroc mitjançant les convocatòries de subvencions dels tres fons insulars de cooperació. Aquesta col·laboració també es concentra geogràficament a les províncies del nord del país, que es mantenen com a zona prioritària de finançament.

Malgrat que està classificat en l'Informe sobre desenvolupament humà^(IDH) com a país de renda mitjana, determinats indicadors socials marroquins correspondrien als d'un país classificat per les Nacions Unides com menys desenvolupat, ja que amplis segments de la població marroquina i zones senceres del territori nacional viuen en condicions de pobresa i marginalitat. Segons les dades de l'informe nacional sobre els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni de l'any 2007, el 17,5 % de la població és econòmicament vulnerable, la pobresa relativa afecta el 9 % de la població -a les zones rurals el percentatge arriba fins al 14,5%- i la taxa de pobresa absoluta és del 3,9 %. La falta de perspectives, l'atur i en general la precarietat generen respistes desesperades que de vegades es manifesten en la immigració clandestina.

A l'IDH 2007/2008⁷ el Marroc està en la posició 126 -tan sols tres països del món àrab estan per sota-, cosa que proporciona una idea de l'empobriment i la manca d'oportunitats de grans bosses de població i de la necessitat d'augmentar els esforços de cooperació amb el nostre veí.

⁶ <http://www.programa-azahar.org/>

⁷ http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_sp_complete.pdf

El llançament per part dels responsables polítics marroquins el 18 de maig de 2005 de la Iniciativa Nacional de Desenvolupament Humà (INDH) suposa un reforç de les autoritats marroquines en la lluita contra la pobresa i per aconseguir els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni. Es publicaren les estratègies nacionals de lluita contra la pobresa i els manuals de procediment corresponents en els principals àmbits i sectors d'intervenció.⁸ S'han creat les instàncies corresponents de participació i coordinació nacionals de la INDH: el Comitè Regional, el Comitè Provincial i el Comitè Local de Desenvolupament Humà.

Per altra banda, en aquests moments hi ha una profunda reflexió interna sobre la necessitat de descentralitzar l'estructura política i administrativa del Marroc. La cooperació descentralitzada -i sens dubte l'espanyola al capdavant- té una gran experiència i coneixements per aportar en aquest marc.

L'estratègia de cooperació de les Illes presentada en aquest document, seguint la Declaració de París,⁹ cerca l'alignament amb l'estratègia que el país receptor estableix per lluitar contra la pobresa i aprofitar l'aprenentatge generat durant anys de la cooperació feta des de les Illes.

Dins el conjunt del país, les províncies del nord se situen entre les que pitjors indicadors socials i econòmics tenen.

Aquestes dades, juntament amb els fets que són l'origen majoritari dels immigrants marroquins a les Illes i que el nord del Marroc concentra pràcticament totes les actuacions fetes fins ara en el marc de la cooperació al desenvolupament, determinen que siguin les zones destinatàries de les polítiques de cooperació. Per tal d'aconseguir el màxim impacte possible en la lluita contra la pobresa, per al període de vigència de l'estratègia les províncies de Tetuan, Xauen i Alhucemas i la ciutat de Tànger seran les destinatàries de les actuacions que es desenvolupin.

1.2. PRIORITATS SECTORIALS, GEOGRÀFIQUES I HORITZONTALS

1.2.1 Prioritats sectorials

Partint de les necessitats marroquines de desenvolupament identificades i de les capacitats i l'experiència dels actors de les Illes Balears, es prioritzen quatre grans sectors d'actuació: cobertura dels drets socials bàsics, suport a l'economia productiva local, millora de les condicions de vida, i empoderament de les dones i sostenibilitat ambiental.

A.- Cobertura dels drets socials bàsics

Ja s'ha esmentat que malgrat tenir un nivell de renda mitjà, els indicadors socials bàsics de l'IDH al Marroc demostren la situació d'empobriment de grans capes de població. La política

⁸ <http://www.indh.ma/fr/telecharger.asp>

⁹ <http://www1.worldbank.org/harmonization/Paris/ParisDeclarationSpanish.pdf>

de cooperació amb el Marroc ha de començar indubtablement per donar suport a les necessitats socials bàsiques.

Aquest sector és molt genèric i els esforços pressupostaris en aquest nivell de prioritat es distribuiran principalment entre tres subsectors: accés a l'aigua i habitabilitat, alfabetització, i formació i capacitat de joves.

• Accés a l'aigua i habitabilitat

L'accés a l'aigua i a les infraestructures de sanejament s'ha d'afrontar atenent les necessitats pròpies que plantegen l'àmbit rural i les àrees urbanes.

A moltes de les zones rurals més aïllades, els habitants -bàsicament les nines i les dones- han de caminar durant hores per aconseguir aigua potable. Per una altra banda, no hi ha infraestructures de sanejament bàsic o, en tot cas, són deficitàries. Es donarà suport a les accions que contribueixin a millorar les infraestructures necessàries per garantir l'accés a l'aigua potable i al sanejament bàsic de les comunitats rurals.

L'exode rural cap a les principals ciutats del país genera la creació de cinturons de pobresa urbana on la població viu sense que se'n cobreixin les necessitats bàsiques. Es calcula que la població urbana creix al Marroc a un ritme de 100.000 persones l'any, i són les províncies del nord les que tenen la densitat més alta del país. Aquests "barris clandestins" pateixen una absència de connexió a la xarxa d'aigua potable i al sistema públic de sanejament. Dins l'àmbit urbà es

col·laborarà amb les autoritats i les entitats que desenvolupin plans per millorar les condicions d'habitabilitat bàsiques dels suburbis de les principals ciutats de l'àrea geogràfica definida.

• Alfabetització

Malgrat l'esforç que han dut a terme els darrers anys les autoritats i la societat civil, el Marroc té una de les taxes d'analfabetisme més altes del món. Segons l'IDH 2007-2008 l'analfabetisme arriba al 48 % de la població adulta, i al 60 % a les àrees rurals si es tenen en compte les dades del conjunt del país. La desigualtat entre homes i dones té un clar reflex en les dades d'alfabetització: en determinades zones rurals del nord del país el percentatge de dones que no saben llegir i escriure pot superar el 75 % de la població.

L'analfabetisme condemna la persona a quedar al marge del coneixement, de les oportunitats per millorar les seves condicions de vida i de desenvolupar els projectes personals: una persona que no sap llegir ni escriure ha de afrontar un gran obstacle que limita les seves opcions de futur. Les dones pateixen doblement l'analfabetisme, ja que s'agreua la desigualtat en matèria de gènere.

En l'àmbit rural són les organitzacions locals sense ànim de lucre les que fan l'esforç en aquest sector d'acció. Serà cabdal per mirar de canviar aquesta situació, per tant, donar suport a les autoritats nacionals encarregades de l'alfabetització i a les entitats i les associacions implicades.

• Formació i capacitat de joves

Com s'ha assenyalat abans, l'èxode rural cap a les ciutats augmenta el fenomen de l'exclusió social.

La fugida cap a Europa dels joves marroquins motivada per la falta de perspectives, l'atur i les dures condicions de vida, representa una pèrdua de capacitats per al país. L'elevat nombre de joves -dels més de 30 milions d'habitants, el 32 % són menors de 15 anys-, fa que el Marroc tengui un gran potencial de desenvolupament en aquests, si és capaç d'ofrir una formació adequada seguida de la incorporació corresponent al mercat laboral.

Malgrat la importància d'aquest sector en la política nacional d'educació i el ritme de creixement del pressupost nacional que s'hi dedica¹⁰-el 0,33 % del PIB entre 2001 i 2007-, els recursos econòmics no poden respondre a la demanda. Es calcula que hi ha una mitjana de quatre candidats per plaça de formació professional oferta i les previsions per als propers anys és que la demanda continua creixent.

La Direcció General de Cooperació apostà, dins aquesta primera estratègia de cooperació amb el Marroc, per oferir una formació adequada als joves que estigué directament relacionada amb els sectors econòmics productius del país que ofereixen millors oportunitats d'ocupació al jovent.

¹⁰ <http://www.ofppt.ma/CD/CDROM/CD-ROM.swf>

B.- Suport a l'economia productiva local

A les províncies del nord, la principal activitat econòmica continua sent l'agricultura. Un sistema basat en una agricultura de subsistència -sense valoració dels productes- que es practica en sòls guanyats al bosc, generalment pobres i amb pends pronunciats i una gran dependència de la meteorologia. Relacionat amb la producció agrícola, s'ha d'apuntar que malgrat la progressiva disminució del cultiu del cànnabis, aquest segueix tenint una presència important en el nord del Marroc.¹¹ Aquesta cultura, a més dels problemes vinculats a l'abandonament dels cultius tradicionals i la dependència dels intermediaris, genera greus problemes al medi ambient (desforestació, erosió i sobreexplotació del sòl, contaminació química, etc.). L'any 2005 el 65 % del total de les 72.500 hectàrees de cànnabis sembrades estaven dins la província de Xauen.

Per altra banda, la ramaderia -90 % de caprí- està basada en un sistema ramader extensiu, poc productiu i que genera rendiments baixos. Aquests ramats estan molt dispersos, amb un nombre petit de caps per productor i destinats principalment a la producció de carn.

A les zones costaneres del nord, el sector pesquer artesà manté un nombre important de famílies i fa un ús sostenible dels recursos naturals. Malgrat els 293 km de costa mediterrània, la pesca local es troba limitada a activitats d'autosuficiència.

La riquesa en recursos naturals i el patrimoni cultural i històric que ofereix el nord del Marroc fan que tengui grans potencialitats en el sector del turisme. Aquest sector pot ser un filó d'ocupació per a la població de les zones rurals que permeti combinar el turisme rural amb el desenvolupament econòmic local i la sostenibilitat dels recursos ambientals.

Finalment, no es pot oblidar l'elevat nombre d'artesans i petites empreses, que són fonamentals per al teixit econòmic i empresarial del país.

Les accions emmarcades dins aquest sector han de permetre a les persones destinatàries generar ingressos de forma sostenible per rompre el cercle de pobresa que pateixen. La introducció de noves tècniques agrícoles i ramaderes, la modernització dels sistemes de reg, la capacitació i formació, les activitats de transformació i la valoració de productes, la promoció del turisme rural sostenible, la gestió sostenible de l'aigua o el suport a les cooperatives i petites empreses familiars són algunes de les activitats que s'han d'enfortir amb aquest Pla. Respecte al sector de la pesca artesana i en coordinació amb tots els actors implicats s'han de millorar els recursos i enfortir la formació i la capacitació.

C.- Millora de les condicions de vida de les dones i el seu empoderament

Malgrat que és una prioritat horitzontal dins el Pla Director de la Cooperació de les Illes Balears 2008-2011, la seva situació i la importància de donar suport al seu procés de des-

¹¹ http://www.unodc.org/pdf/research/Morocco_survey_2005.pdf

envolupament ens duen a fixar com a prioritat d'actuació les accions per a la millora de les condicions de vida i l'apoderament de les dones marroquines, en un país on per qüestions de tipus social, religiós i cultural continuen estant discriminades respecte als homes.

Les dones marroquines segueixen absents dels llocs de responsabilitat política i econòmica: tot i representar el 33% de la població activa la seva taxa d'atur arribà l'any 2007 quasi al 30%.¹² La desigualtat també es manifesta en l'àmbit educatiu i els percentatges d'analfabetisme són superiors als dels homes, i en zones rurals determinades arriba al 75 % de la població, com ja s'ha esmentat anteriorment.

Els darrers anys ha emergit amb força el moviment associatiu de dones, que encapçala la denúncia i les actuacions per l'equitat de gènere. Per la seva banda, la recent reforma del Codi de

la Família¹³ i l'Estratègia de lluita contra la violència de gènere són una mostra de l'evolució política positiva en temes de gènere al Marroc.

Volem enfortir les actuacions que tant l'administració com les entitats sense ànim de lucre fan per millorar les condicions de vida de les dones i afavorir-ne l'apoderament.

D.- Sostenibilitat ambiental

Els boscos del Rif, que comprenen un total de 600.000 hectàrees, tenen un gran interès ecològic, biològic i forestal per la seva diversitat i per la importància de les espècies vegetals que contenen (més de 2.000). La degradació d'aquestes àrees, generada per la pressió demogràfica, l'explotació excessiva, el cultiu del cànnabis, la sequera i els incendis, pot fer que desapareguin abans de l'any 2014, si es manté el ritme actual de degradació.

¹² Objectifs du Millénaire pour le Développement. Rapport national 2007

¹³ <http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Codefamille.pdf>

L'amplia extensió de costa mediterrània ofereix un important patrimoni natural per a la seva població: hi ha més de setanta espècies de peixos, de les quals onze són pròpies de la regió est atlàntica i mediterrània, i prop de dos-cents seixanta grups d'algues i altres espècies animals de gran valor ecològic es troben a la costa mediterrània marroquina. Aquí també els perills i els problemes generats per l'acció humana són nombrosos: pol·lució, urbanització, explotació no sostenible dels recursos marins, etc.

Les connexions ambientals entre la riba nord i la riba sud de la Mediterrània són més que evidents, i el que afecta el medi ambient d'una repercuteix directament sobre l'altra.

Els processos que es generin a partir d'aquesta estratègia donaran suport al Pla d'Acció Nacional per la Protecció del Medi Ambient (PANE) i al conjunt

de projectes que les autoritats regionals i les entitats privades desenvolupen per recuperar els espais naturals, protegir els ecosistemes i mantenir la biodiversitat.

En aquest sector centrarem els esforços en tres àrees naturals: el parc natural de Talaßemtane, a la província de Xauen; el parc natural regional de Bouhachem, que comprèn, a més de la província anterior, la de Tetuan, i el parc nacional d'Alhucemas, a la província del mateix nom.

1.2.2 Prioritats geogràfiques

Dins el context social i econòmic del país, les províncies del nord presenten indicadors negatius i les infraestructures bàsiques pateixen d'una falta històrica d'inversions i destaquen negativament sobre la resta. El nord del Marroc ocupa una superfície de

49.444 km², aproximadament el 7 % del territori marroquí, i inclou les províncies i ciutats de Larache, Tànger, Fahs Anjra, Fnideq, Tetuan, Xauen, Alhucemas, Nador, Taounate, Taza, Berkane, Taourit i Oujda-Angad, agrupades en dues grans regions: Tànger i Tetuan a l'est i Alhucemas, Taza i Taounate a l'oest.

En aquesta zona, hi viuen més de quatre milions de persones, que representen el 14,3 % de la població,¹⁴ amb una densitat que multiplica per tres la mitjana nacional. Aquesta alta concentració, particularment a les zones de muntanya, provoca una forta pressió sobre els recursos naturals del nord del Marroc.

Les comunitats d'origen de la població marroquina immigrada a les Illes Balears tenen el seu origen majoritàriament a les províncies del nord: és, per tant, en aquesta zona on d'una manera més eficaç i eficient es poden sumar esforços, conciliar interessos i aprofitar els coneixements de les persones immigrades del Marroc.

L'estratègia de cooperació de les Illes es concreta en tres de les províncies del nord del Marroc -Alhucemas, Tetuan i Xauen- i a la ciutat de Tànger. En aquesta zona, es concreten gairebé tots els projectes, els programes i les iniciatives de cooperació.

La província d'Alhucemas té prop de quatre-cents mil habitants, amb un percentatge de població rural del 70% i on el 34% té menys de quinze anys.

El quadre general de la província ens mostra dades negatives d'accés al subministrament d'aigua potable, de serveis sanitaris, d'electricitat o d'infraestructures viàries. S'hi suma la falta de teixit industrial i empresarial, cosa que limita les capacitats de desenvolupament de la província.

La taxa d'analfabetisme de les dones a Alhucemas és del 75 % i la seva economia se centra en l'agricultura i la ramaderia d'autoconsum, que presenta resultats negatius any rere any. Cal esmentar finalment l'activitat lligada al sector pesquer artesà, que si bé continua en recessió manté un nombre important de treballadors i treballadores. Iniciada l'emigració cap a Europa als anys seixanta, les remeses dels immigrants sostenen econòmicament un gran nombre de famílies de la zona.

La creació recent del parc nacional d'Alhucemas, amb una extensió de 48.460 hectàrees i un gran nombre de comunes rurals a l'interior, representa un desafiament per a un desenvolupament humà sostenible.

La província de Tetuan està dividida en 23 comunes, 20 de les quals són rurals. Amb una població de 544 mil habitants,¹⁵ el 73% viu en l'àmbit urbà. El component urbà de la província i les potencialitats dels sectors tèxtil, agroalimentari i metal·lúrgic fan que es puguin millorar els resultats econòmics notablement amb unes adequades estratègies de desenvolupament. Hi destaca l'activitat comercial, i el pes

¹⁴ Segons el cens de l'any 2004.

¹⁵ Monographie de la Région Tanger-Tétouan. Maig de 2008. Regne del Marroc, Alt Comissionat del Pla, Direcció Regional de Tanger-Tetuan.

important d'una economia submergida voltant del contraban amb la ciutat de Ceuta. La taxa d'atur és molt elevada i arriba al 13% segons dades de l'any 2004,¹⁶ quasi el doble de la mitjana de la regió.

Xauen, per la seva banda, és una província eminentment rural, amb una sola comuna urbana per 43 de rurals, i hi ha una gran dispersió territorial de la població generada per l'orografia muntanyenca. Del total de 524.602 habitants,¹⁷ el 88 % viu en l'àmbit rural. L'activitat econòmica central és l'agricultura i la ramaderia de subsistència i l'explotació forestal (el bosc ocupa el 40 % de la superfície de la província). Les àrees naturals del parc natural de Talassemtane i el parc natural regional de Bouhachem, a més de comprendre

una nombrosa població rural, tenen extraordinaris valors ambientals que s'han de preservar amb urgència. Aquesta protecció es pot combinar amb el desenvolupament d'activitats econòmiques sostenibles a les àrees, aconseguint la preservació del medi natural i la millora de les condicions de vida de la població local.

La situació de la població rural és una de les més empobrides del país: segons dades de l'any 2000, únicament el 15% de les nines estaven escolaritzades i l'analfabetisme arribava al 78% en les dones de l'àmbit rural, i tan sols el 5% de les llars rurals disposaven d'aigua potable i electricitat.

La darrera de les zones prioritzares és la ciutat de Tànger. Durant les darreres dècades s'ha configurat com un focus

¹⁶ Alt Comissariat del Pla.

¹⁷ Cens elaborat per la Direcció Regional de l'Alt Comissariat del Pla (Haut-commissariat au Plan) l'any 2004.

d'atracció per a la població rural que emigra cap a les ciutats, i l'ha convertida, amb el més d'un milió d'habitants, en la quarta ciutat del Marroc. El desenvolupament econòmic de la ciutat es basa en les indústries tèxtil i alimentària (lligades al complex portuari i a la deslocalització d'empreses europees) i en el sector de la construcció.

L'arribada d'un gran nombre d'habitants d'altres zones ha donat lloc a la creació de barris marginals entorn de la ciutat, sense infraestructures bàsiques d'aigua potable i sanejament. Aquestes barriades, amb una elevada densitat de població, pateixen la falta dels serveis socials més bàsics i de les condicions òptimes per viure-hi. A les altes taxes d'atur - sobretot la juvenil- s'afegeixen fenòmens habituals en aquets contextos, com la violència, en tots els sentits, el

consum de drogues, la immigració clandestina, entre d'altres.

1.2.3.- Prioritats horizontals

Tots els projectes i les actuacions de la cooperació de les Illes Balears al Marroc han de tenir presents les quatre prioritats horizontals que fixa el Pla Director de la Cooperació de les Illes Balears 2008-2011:

- Defensa integral dels drets humans

Compromís dels projectes en la consecució dels drets humans, des d'una perspectiva integral dels drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals.

- Perspectiva de gènere

Entesa com l'anàlisi de les relacions de poder entre homes i dones per tal de

garantir la coresponsabilitat d'ambdós en les relacions socials, econòmiques i polítiques, especialment en els processos de desenvolupament, amb l'objectiu de construir una societat basada en unes relacions de poder equitatives entre nines i nins, dones i homes a l'àmbit domèstic, social i públic.

- Sostenibilitat ambiental

Els projectes han d'integrar en la gestió dels processos de desenvolupament la triple dimensió ambiental, social i econòmica. Això inclou tant l'accés als recursos naturals, com ara l'aigua, amb caràcter de dret, però també l'accés al maneig sobirà d'aquests recursos, des d'una perspectiva de sostenibilitat social i ambiental, i de la durabilitat dels processos.

- Participació democràtica i enfortiment del teixit social

És fonamental incloure la participació dels diferents actors als quals s'adrecen aquestes accions tant en la diagnosi de les necessitats com en la formulació dels projectes, l'execució, les metodologies i els mecanismes d'avaluació i control.

La participació de la societat civil en la construcció d'una societat més justa i desenvolupada és un element important per aprofundir en el procés de democratització del Marroc.

1.3.- Objectiu global

La cooperació de les Illes Balears al Marroc vol contribuir a millorar la cobertura dels drets socials bàsics,

donar suport a les iniciatives locals d'economia productiva, augmentar les capacitats i l'autonomia de les dones i contribuir a la sostenibilitat ambiental dels recursos naturals.

1.4.- Objectius específics

Per al període que comprèn aquest document d'estrategia s'ha definit un objectiu específic per a cada un dels sectors proposats.

Com a resultat de l'anàlisi anterior s'han establerts els indicadors i les fonts de verificació corresponents.

SECTOR PRIORITARI	OBJECTIU	INDICADORS	FONTS DE VERIFICACIÓ
Cobertura dels drets socials bàsics	O.E.1. Millorat l'accés als serveis socials bàsics	Augment en un 10 % el nombre d'acions dirigides a cobrir els drets socials bàsics	Pla anual Illes Balears Actes de sessions de seguiment de l'estratègia Informes dels projectes
Suport a l'economia productiva local	O.E.2. Enfortit el teixit econòmic local	Increment en un 10 % del nombre d'acions de suport a la producció econòmica local	Pla anual Illes Balears Actes de sessions de seguiment de la estratègia Informes dels projectes
Empoderament i millora de les condicions de vida de les dones	O.E.3. Enfortit el rol i les capacitats de les dones marroquines	Increment en un 10 % del nombre d'acions dirigides a enfortir l'empoderament i millora de les condicions de vida de les dones	Pla anual Illes Balears Actes de sessions de seguiment de l'estratègia Informes dels projectes
Sostenibilitat ambiental	O.E.4. Millorat l'ús sostenible dels recursos i la protecció dels ecosistemes	Augmenta un 10 % el nombre d'acions dirigides a la sostenibilitat ambiental	Pla anual Illes Balears Acords internacionals de col·laboració signats Informes dels projectes

1.5.- Instruments

Aquest Pla vol ser un marc de referència per als actors de les Illes Balears que desenvolupin accions de cooperació amb el nord del Marroc. Cada entitat, d'acord amb els seus procediments, utilitzarà els instruments que li siguin propis per obtenir els resultats que contribueixin a millorar les condicions de vida de la població.

Per la seva banda, l'Administració autonòmica desenvoluparà les prioritats fixades en aquest document en totes les modalitats de la cooperació que preveu la Llei 9/2005, de 21 de juny.

1.6.- Mecanismes per a la coherència i la complementarietat entre actors de la cooperació de les Illes Balears

Per millorar la coordinació i la complementarietat entre els actors de les Illes que treballen al nord del Marroc, es faran servir tres òrgans:

- Consell de Cooperació

En aquest òrgan és proposarà la creació d'una comissió específica sobre el conjunt de la cooperació de les Illes amb el Marroc, que fixarà els calendaris i els mecanismes de coordinació que consideri necessaris. Serà cabdal la

presència de les ONGD que intervenen al país i de les associacions d'immigrants.

- **Comissió Interdepartamental**

Aquest és l'espai per a la coordinació tècnica de l'Administració autonòmica de les Illes Balears. En formaran part les conselleries i les entitats de dret públic que participin en l'execució d'alguns dels programes i projectes emmarcats en aquesta estratègia i en el pla anual de cooperació corresponent.

- **Comissió de Coordinació dels Ens Territorials de les Illes Balears**

En el si d'aquest òrgan s'afavorirà la coordinació, la informació i la complementarietat entre els ens públics i els fons de solidaritat de les Illes.

1.7.- Mecanismes per a la comunicació, la coordinació i l'alineament amb el Marroc

La Direcció General de Cooperació té previst contractar un tècnic o una tècnica responsable de la cooperació del Govern de les Illes Balears al Marroc.

Aquesta persona tindrà aquestes funcions:

- Representar la cooperació al desenvolupament impulsada des del Govern de les Illes Balears.
- Promoure ànalisis de la realitat del país i les seves necessitats dins el cicle de planificació de la cooperació al desenvolupament de les Illes.
- Fer el seguiment i l'avaluació de l'es-

tratègia i les seves accions associades.

- Identificar possibles accions conjuntes o coordinades.
- Proposar millors i modificacions i fer recomanacions sobre les accions al Marroc.
- Fer tasques de coordinació i complementació amb la resta d'actors (tant de les Illes com d'altres àmbits).

Amb l'objectiu d'assegurar la imprescindible coordinació i l'alignement amb el Marroc durant la gestió d'aquesta estratègia, es farà un esforç suplementari per crear espais de comunicació amb les autoritats responsables de l'execució de les actuacions.

Un dels mecanismes que cal tenir en compte en aquest punt, l'ofereix el programa de les Nacions Unides "Art Gold", que té com a objectiu central enfortir les estratègies nacionals de desenvolupament local i de governabilitat mitjançant l'harmonització de l'acció dels actors internacionals i de la cooperació descentralitzada que operen a les diferents regions del Marroc.¹⁸ Hi participen les autoritats locals i provincials de les zones d'execució de les actuacions i el conjunt dels donants, cosa que implica que es creïn espais de coordinació i alineament.

La presència a Rabat d'una oficina tècnica de cooperació (OTC) de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional al Desenvolupament és un mecanisme molt valuós que s'ha d'aprofitar per coordinar-se amb el conjunt d'actors de l'Estat espanyol. A més de l'intercanvi d'experiències, bones pràctiques i

¹⁸ <http://www.pnud.org.ma/P00056511.asp>

informació, seria desitjable la participació de diversos actors en actuacions de desenvolupament conjuntes.

1.8.- Mecanismes per a la coordinació i harmonització amb altres actors i donants

Per millorar la coordinació i la completarietat es treballarà amb els departaments competents del Ministeri d'Afers Exteriors i Cooperació i l'AECID.

Respecte a la coordinació amb la resta d'administracions autonòmiques de l'Estat espanyol, es promourà la coordinació i la implantació d'iniciatives conjunes que permetin sumar esforços en la mateixa direcció.

Les relacions amb els països del sud de la Mediterrània són estratègicament molt importants en el marc de la política europea de veïnatge. Entre aquests, el Marroc és un soci preferent amb el qual s'està negociant un nou estatut d'associació. Per als propers anys, la Unió Europea ha programat línies de subvenció per a projectes de cooperació que enforteixin les relacions entre les dues ribes i donin suport a actuacions de millora de les condicions de vida de la seva població. Serà impor-

tant seguir aquesta política europea per coordinar i harmonitzar accions i, en la mesura de les nostres possibilitats, participar en algun programa finançat des d'Europa.

El mateix marc del programa de les Nacions Unides "Art Gold" facilita la coordinació i l'harmonització entre els donants que hi destinen ajuda oficial al desenvolupament.

2. PROCÉS PER A L'ELABORACIÓ DE L'ESTRATÈGIA

El procés començà amb la recollida i l'anàlisi de les dades que permetessin obtenir un primer document de treball. La recerca es va fer en dues direccions: en primer lloc i amb l'objectiu d'alinear-nos amb les prioritats marroquines, s'hi incorporaren els principals informes, estadístiques i plans estratègics marroquins. En segon lloc, i seguint les línies bàsiques fixades al Pla Director, s'analitzà el conjunt d'actuacions solidàries que s'han duït a terme des de les Illes Balears. S'establí una línia de base tenint en compte les zones de treball, els actors implicats, els sectors d'intervenció i els destinataris de les diferents accions desenvolupades. També es va tenir molt present l'evolució i la realitat de la immigració de població marroquina a les Illes Balears i la seva implicació en el desenvolupament de les seves comunitats d'origen. L'augment de la població d'origen marroquí ha estat constant des de l'any 1992 i ha arribat a quasi divuit mil persones, segons el darrer padró municipal. Prop del 75 % es concentra a Mallorca, seguit d'Eivissa i Formentera (16%) i Menorca amb el 8%.

El dia 16 d'octubre de 2008 es va fer una primera reunió tècnica de treball a Mallorca amb les entitats socials que desenvolupen o han desenvolupat projectes de cooperació al Marroc durant la darrera dècada. Les persones que hi assistiren varen presentar la feina realitzada per les seves entitats i explicaren quina era la seva estratègia a mitjà termini. Per la seva banda, la Direcció General de Cooperació va explicar els objectius i les necessitats de planificació durant aquesta legislatura d'una estra-

tègia de cooperació al desenvolupament al Marroc i va expressar la voluntat política de diàleg i participació social en la seva elaboració.

Com es va acordar a la reunió esmentada, s'envià a les entitats un primer esborrany bàsic del pla regió, i també es va fer arribar el document als seus socis locals marroquins. Els contactes amb els actors continuaren amb els fons insulars de cooperació i s'incorporà a l'estrategia el treball municipalista que es fa al país.

De dia 18 a 21 de novembre de 2008 una delegació formada pel director general de Cooperació i el tècnic responsable de coordinar el Pla es desplaçaren al Marroc. Entre els objectius de la missió, destacaren les reunions amb les institucions del país i amb la cooperació espanyola, per identificar els actors i els sectors d'acció per a la cooperació

directa dins el futur Pla Regió 2009-2011. El darrer dia, a la ciutat de Tànger, la delegació visità la seu del GOB. En la reunió les entitats marroquines feren aportacions a l'esborrany del pla regió.

La Direcció General de Cooperació, amb les aportacions rebudes, elaborà un segon esborrany, que el mes de gener de 2009 fou tramès a les entitats interessades.

Organitzades pel Grup Rif a les Illes Balears i pel GOB, la darrera setmana del mes de febrer de 2009, tingueren lloc les jornades "El Mediterrani, espai d'intercanvi i cooperació, exemple Balears-Rif" a la ciutat d'Alhucemas. Hi participaren més de vint entitats del nord de Marroc i de les Illes Balears, que durant dos dies reflexionaren sobre les modalitats, les estratègies i les línies de futur en la col·laboració entre ambdós pobles. El

segon esborrany del pla regió del Marroc va ser un dels documents de treball de les jornades.

Finalment, després de recollir les darreres aportacions dels actors interessats la Direcció General de Cooperació elaborà el document definitiu de l'estrategia geogràfica de cooperació al Marroc per als propers tres anys.

3.- SEGUIMENT I AVALUACIÓ DEL DOCUMENT D'ESTRATÈGIA

Dins el cicle de la planificació esdevé cabdal un bon procés de seguiment i evaluació de l'estratègia.

3.1.- Seguiment

Es farà el seguiment del document d'estratègia mitjançant dos exercicis: un a mitjà termini (segon trimestre de l'any 2010) i l'altre abans d'acabar la seva aplicació (tercer trimestre 2011). Aquest seguiment se centrarà en dos àmbits:

El seguiment de l'aplicació del Pla en el territori de les Illes Balears.

El seguiment de les accions impulsades de forma directa pel Govern de les Illes Balears respecte al Pla Regió.

En aquests exercicis, serà imprescindible disposar de la valoració dels actors del Marroc i de les Illes Balears que participen en qualsevol tipus d'acció relacionada amb el Pla Regió.

El seguiment permetrà per, una banda, aplicar les mesures de correcció oportu-

nes en cas que siguin necessàries i, per l'altra, obtenir informació adequada per a l'avaluació.

3.2.- Avaluació

La Direcció General de Cooperació, dins el pla general d'avaluació, analitzarà el document d'estratègia al Marroc. Aquesta avaluació estarà orientada pels criteris de pertinència, eficàcia, eficiència, impacte i viabilitat amb l'objectiu principal de millorar la qualitat de l'ajuda i ser el punt de partida per al següent pla regió d'aquest país.

Els principals aspectes que s'avaluaran són els següents:

- Grau de compliment de les previsions de l'estratègia per al període de referència.
- Viabilitat i pertinència dels instruments utilitzats per l'Administració autònòmica.
- Anàlisi del funcionament dels mecanismes de coordinació establerts.

Durant el primer any d'implantació del Pla Regió, es definiran els indicadors que permetin mesurar l'avaluació dels resultats i els objectius. La línia de base està constituïda pel conjunt d'actuacions i iniciatives solidàries que fins a la data de publicació d'aquest document s'han desenvolupat al Marroc des de les Illes Balears.

4.- QUADRE RESUM DE PRIORITATS

LÍNIES ESTRATÈGIQUES

- Cobertura dels drets socials bàsics
 - a). Accés a l'aigua i habitabilitat
 - b). Alfabetització
 - c). Formació i capacitatció de joves
- Suport a l'economia productiva local
- Millora de les condicions de vida de les dones i el seu empoderament
- Sostenibilitat ambiental

ZONES D'INTERVENCIÓ PRIORITÀRIA

- Província d'Alhucemas
- Província de Tetuan
- Província de Xauen
- Ciutat de Tànger

PLAN REGIÓN MARRUECOS 2009-2011

ÍNDICE

Presentación	28
1.1. Estrategia de la cooperación de las Illes Balears en Marruecos 2009-2011 ..	29
1.1. Justificación	29
1.2. Prioridades sectoriales, geográficas y horizontales.....	31
1.3. Objetivo global	41
1.4. Objetivos específicos	41
1.5. Instrumentos	42
1.6. Mecanismos para la coherencia, coordinación y complementariedad entre actores de la cooperación de las Illes Balears	42
1.7. Mecanismos para la coordinación y la armonización con otros actores y donantes	43
1.8. Mecanismos para la comunicación, la coordinación y el alineamiento con el país socio	44
2. 2. Proceso para la elaboración y la concertación de la estrategia	45
3. Seguimiento y evaluación del documento de estrategia	48
4. Cuadro resumen de prioridades	49

PRESENTACIÓN

La Ley de Cooperación para el Desarrollo de las Illes Balears¹ establece que tienen que priorizarse los países con los que haya relaciones de tipo histórico y cultural, o de los que, en la actualidad, las Illes Balears son receptoras de inmigración. Marruecos cumple los tres requisitos anteriores y, por lo tanto, ha sido clasificado como país prioritario por la política cooperación para el desarrollo.

El día 25 abril de 2008 el Consejo de Gobierno, siguiendo lo establecido en el capítulo II de la Ley, aprobó el Plan Director de la Cooperación de las Illes Balears 2008-2011,² por el que, mediante la participación y la coordinación de los diferentes actores implicados, se establecen las prioridades y las líneas estratégicas de la política autonómica de cooperación. En el mismo capítulo, se definen los planes país como la concreción de acciones integrales o sectoriales en un área geográfica determinada, así como las estrategias de intervención.

Esta estrategia de cooperación en Marruecos se publica un año después de haberse aprobado Plan Director. Se fortalece así el proceso de planificación de la política de cooperación de las Illes Balears con el establecimiento de las estrategias fundamentales de trabajo con uno de los países definidos en el primer nivel de prioridad por el Plan.

El norte de Marruecos es una zona prioritaria para la cooperación de las Islas. Nuestra ubicación geográfica determina que compartamos con nuestro país vecino necesidades, problemas y retos comunes. Tanto las entidades públicas como las organizaciones de la sociedad civil han ido estableciendo relaciones de cooperación a lo largo del tiempo, y el Mediterráneo es, ha sido y será un espacio de intercambio. Recientemente, el fenómeno de la inmigración ha generado nuevos vínculos y nuevas dinámicas de colaboración con las comunidades de origen desde una perspectiva del codesarrollo.

Este documento responde a la necesidad, por un lado, de armonizar y adecuar las actuaciones a las necesidades planteadas por Marruecos y, por otro, de profundizar en la coordinación y la planificación de la cooperación para el desarrollo desde las Islas hacia el país magrebí. Este PLAN REGIÓN quiere sintetizar y recoger las prioridades de los actores que están implicados con el objetivo común de concentrar y coordinar los esfuerzos y así mejorar los resultados.

¹ Ley 9/2005, de 21 de junio (BOIB nº. 99, de 30 de junio).

² www.caib.es/sacmicrofront/archivopub.do?ctrl=MCRST328ZI44802&id=44802

1. ESTRATEGIA DE LA COOPERACIÓN DE LAS ILLES BALEARS EN MARRUECOS 2009-2011

1.1. Justificación de la estrategia

La estrategia responde a la voluntad de mejorar la coordinación, calidad y eficacia de las actuaciones que los diferentes actores realizan en Marruecos para optimizar al máximo los esfuerzos generados, con el objetivo de facilitar la coherencia de la política autonómica de cooperación, la pertinencia, coordinación y la complementariedad con el resto de administraciones y actores.

Este documento sigue las líneas generales y las directivas básicas fijadas por la Estrategia de la cooperación española en Marruecos.³

Las diferencias de desarrollo humano entre las orillas norte y sur nos comprometen como sociedad solidaria con el proceso de desarrollo de nuestro país vecino. Tal y como recuerdan los informes de seguimiento de las Naciones Unidas sobre la consecución de los Objetivos de Desarrollo del Milenio⁴, todavía estamos a tiempo de conseguirlo, aunque tenemos que actuar con rapidez, siguiendo las estrategias nacionales hacia los resultados de desarrollo, en un marco de colaboración global con la financiación adecuada.

Una de las consecuencias directas de esta realidad social y económica en los

países empobrecidos es la inmigración de la población hacia los países del Norte, y su presencia supone una motivación suplementaria y una oportunidad para la cooperación. Con el objetivo de mejorar sus condiciones de vida y la de sus familias muchas personas de Marruecos han dejado sus pueblos de origen, instalándose en las Islas. Según datos del año 2007 suman un total de 17.935 personas,⁵ lo que representa el 13,8% sobre el total de población inmigrada, siendo el colectivo más numeroso en las Illes Balears. Se tienen que mejorar las capacidades de gestión en codesarrollo de las asociaciones de inmigrantes y fortalecer las redes de solidaridad transnacional y es necesario facilitar espacios de diálogo y participación para canalizar los conocimientos, la experiencia y la implicación de las marroquíes y los marroquíes en la contribución a la mejora de las condiciones vida de sus comunidades de origen.

En las Illes Balears la cooperación tiene una amplia tradición y experiencia, que se inicia con el trabajo voluntario y solidario de grupos, asociaciones y entidades sociales de las Islas. Por su parte, las administraciones públicas han ido incorporando progresivamente la cooperación con los pueblos del Sur en sus competencias.

La Dirección General de Cooperación, como gestora de la política de cooperación del Gobierno de las Illes Balears con los países empobrecidos, asumió

³<http://extranjeros.mtin.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/>

⁴ Vegeu, per exemple, el cas de França a *Les immigrés en France*. París, INSEE; 2005.

⁵ Braunschweig, S., Carballo. *M. Health and Human Rights of Migrants*. Ginebra, Centre Internacional per a la Migració i Salut, 2001.

en el año 2001 el compromiso de cooperar con los pueblos del Magreb como un hecho estratégico de su política. Esta línea de trabajo se impulsó conjuntamente con entidades -tanto de las Islas como del norte de Marruecos- que se constituyeron en la red de trabajo en las Illes Balears conocida como Grupo Rif y la red de entidades del norte del Marruecos Groupe des ONG Baléares (GOB). Este trabajo en red ha permitido generar colaboraciones entre las ONGD de ambos países. Se debe continuar potenciando este trabajo, que enlaza los proyectos de cooperación al desarrollo con una tarea de información, educación y sensibilización en las respectivas sociedades.

La Dirección General, paralelamente, se incorporó al programa "Azahar"⁶, programa de cooperación al desarrollo en materia de desarrollo sostenible, protección del medio ambiente y conservación de los recursos naturales del Mediterráneo -impulsado por la Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo (AECID). A partir del mes de mayo de 2004 y enmarcado dentro de este programa, el Gobierno de las Illes Baleares financió el proyecto "Mejora de las condiciones ambientales del municipio de Oued Laou" en la provincia de Tetuán. Esta acción de cooperación directa ha continuado durante cuatro años y generado resultados positivos en la mejora de las condiciones de vida de la población del municipio.

La cooperación municipalista inició también a principios del 2000 los primeros proyectos de cooperación al desarrollo en Marruecos, mediante las convocatorias de subvenciones de los tres fondos insulares de cooperación. Esta colaboración también se concentra geográficamente en las provincias del norte del país, que se mantienen como zona prioritaria de financiación.

A pesar de que está clasificado en el Informe sobre Desarrollo Humano (IDH) como país de renta media, determinados indicadores sociales marroquíes corresponderían a los de un país clasificado por las Naciones Unidas como menos desarrollado, ya que amplios segmentos de la población marroquí y zonas enteras del territorio nacional viven en condiciones de pobreza y marginalidad. Según los datos del informe nacional sobre los Objetivos de Desarrollo del Mileno del año 2007, el 17,5% de la población es económicamente vulnerable, la pobreza relativa afecta al 9% de la población -en las zonas rurales el porcentaje alcanza el 14,5%- y la tasa de pobreza absoluta es del 3,9%. La falta de perspectivas, el paro y la precariedad generan respuestas desesperadas que a veces se manifiestan en la inmigración clandestina.

En el IDH 2007/2008⁷ Marruecos está en la posición 126 -tan sólo tres países del mundo árabe están por debajo-, lo que nos proporciona una idea del empobrecimiento y la falta de oportu-

⁶ <http://www.programa-azahar.org/>.

⁷ http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_sp_complete.pdf

nidades de grandes bolsas de población y de la necesidad de aumentar los esfuerzos de cooperación con nuestro país vecino.

El lanzamiento por parte de los responsables políticos marroquíes el 18 de mayo de 2005 de la Iniciativa Nacional de Desarrollo Humano (INDH) supone un refuerzo de las autoridades marroquíes en la lucha contra la pobreza para conseguir los Objetivos de Desarrollo del Milenio. Se han publicado las estrategias nacionales de lucha contra la pobreza y los manuales de procedimiento correspondientes a los principales ámbitos y sectores de intervención,⁸ creándose las correspondientes instancias de participación y coordinación nacionales de la INDH: el Comité Regional, el Comité Provincial y el Comité Local de Desarrollo Humano.

Por otro lado, en estos momentos existe una profunda reflexión interna sobre la necesidad de descentralizar la estructura política y administrativa de Marruecos. La cooperación descentralizada -y sin duda la española al frente- tiene una gran experiencia y conocimientos que puede aportar en este sentido.

La estrategia de cooperación de las Islas presentada en este documento, siguiendo la Declaración de París,⁹ busca el alineamiento con la estrategia que el país receptor establece para luchar contra la pobreza y aprovechar el aprendizaje generado durante años de la cooperación realizada desde las Islas.

Dentro del conjunto del país, las provincias del norte se sitúan entre las que peores indicadores sociales y económicos tienen. Estos datos, junto al hecho de que son el origen de la mayoría de nuestros inmigrantes marroquíes y de que el norte de Marruecos concentra prácticamente todas las actuaciones realizadas hasta ahora en el marco de la cooperación al desarrollo, determinan que sean las zonas destinatarias de las políticas de cooperación. Con el fin de conseguir el máximo impacto posible en la lucha contra la pobreza, para el periodo de vigencia de la estrategia las provincias de Tetuán, Chefchauene, Alhucemas y la ciudad de Tánger serán las destinatarias de las actuaciones que se desarrollen.

1.2. PRIORIDADES SECTORIALES, GEOGRÁFICAS Y HORIZONTALES

1.2.1. Prioridades sectoriales

Partiendo de las necesidades marroquíes de desarrollo identificadas y de las capacidades y la experiencia de los actores de las Illes Balears, se priorizan cuatro grandes sectores de actuación: cobertura de los derechos sociales básicos, apoyo a la economía productiva local, mejora de las condiciones de vida y empoderamiento de las mujeres y sostenibilidad ambiental.

A. Cobertura de los derechos sociales básicos

Ya se ha mencionado que a pesar de tener un nivel de renta medio, los indicadores sociales básicos del IDH en

⁸ <http://www.indh.ma/fr/telecharger.asp>.

⁹ <http://www1.worldbank.org/harmonization/Paris/ParisDeclarationSpanish.pdf>

Marruecos demuestran la situación de empobrecimiento de grandes capas de población. La política de cooperación con Marruecos tiene que empezar inudablemente por dar apoyo a las necesidades sociales básicas.

Este sector es muy genérico y los esfuerzos presupuestarios en este nivel de prioridad se distribuirán principalmente entre tres subsectores: acceso al agua y habitabilidad, alfabetización y formación y capacitación de jóvenes.

• Acceso al agua y habitabilidad

El acceso al agua y a las infraestructuras de saneamiento tiene que afrontarse teniendo en cuenta las necesidades propias que plantean el ámbito rural y las áreas urbanas.

En muchas de las zonas rurales más aisladas, los habitantes -básicamente las niñas y las mujeres- tienen que caminar durante horas para conseguir agua potable. Por otro lado, no hay infraestructuras de saneamiento básico o, en todo caso, son deficitarias. Se apoyarán las acciones que contribuyan a mejorar las infraestructuras necesarias para garantizar el acceso al agua potable y al saneamiento básico de las comunidades rurales.

El éxodo rural hacia las principales ciudades del país genera la creación de cinturones de pobreza urbana donde la población vive sin que se lleguen a cubrir las necesidades básicas. Se calcula que la población urbana crece en Marruecos a un ritmo de 100.000 personas al año, siendo las provincias del norte las que tienen la densidad más alta del país. Estos "barrios clandestinos"

sufren una ausencia de conexión a la red de agua potable y al sistema público de saneamiento. Dentro del ámbito urbano se colaborará con las autoridades y las entidades que desarrollen planes para mejorar las condiciones de habitabilidad básicas de los suburbios de las principales ciudades del área geográfica definida.

• Alfabetización

A pesar del esfuerzo que han realizado en los últimos años las autoridades y la sociedad civil, Marruecos tiene una de las tasas de analfabetismo más altas del mundo. Según el IDH 2007-2008 el analfabetismo llega al 48 % de la población adulta y al 60 % en las áreas rurales, si se tienen en cuenta los datos del conjunto del país. La desigualdad entre hombres y mujeres tiene un claro reflejo en los datos de alfabetización: en determinadas zonas rurales del norte del país el porcentaje de mujeres que no saben leer y escribir puede superar el 75 % de la población.

El analfabetismo condena a la persona a quedar al margen del conocimiento, de las oportunidades para mejorar sus condiciones de vida y de desarrollar proyectos personales: una persona que no sabe leer ni escribir ha de afrontar un gran obstáculo que limita sus opciones de futuro. Las mujeres sufren doblemente el analfabetismo, ya que se agrava la desigualdad en materia de género.

En el ámbito rural son las organizaciones locales sin ánimo de lucro las que realizan el esfuerzo en este sector de acción. Será primordial para intentar cambiar esta situación apoyar a las

autoridades nacionales encargadas de la alfabetización y a las entidades y asociaciones implicadas.

• Formación y capacitación de jóvenes

Como se ha señalado antes, el éxodo rural hacia las ciudades aumenta el fenómeno de la exclusión social.

La huida hacia Europa de la juventud marroquí motivada por la falta de perspectivas, el desempleo y las duras condiciones de vida, representa una pérdida de capacidades para el país. El elevado número de jóvenes -de los más de 30 millones de habitantes, el 32% son menores de 15 años-, hace que Marruecos tenga en ellos y ellas un gran potencial de desarrollo, si es

capaz de ofrecerles una formación adecuada con la consiguiente incorporación al mercado laboral.

A pesar de la importancia de este sector en la política nacional de educación y el ritmo de crecimiento del presupuesto nacional que se dedica¹⁰ -el 0,33% del PIB entre 2001 y 2007-, los recursos económicos no pueden responder a la actual demanda. Se calcula que hay una media de cuatro candidaturas por plaza de formación profesional ofrecida y las previsiones para los próximos años es que la demanda continúe creciendo.

La Dirección General de Cooperación apuesta, dentro de esta primera estrategia de cooperación con Marruecos, por una formación que esté directa-

¹⁰ <http://www.ofppt.ma/CD/CDROM/CD-ROM.swf>

mente relacionada con sectores económicos productivos del país y que pueda ofrecer mejores oportunidades de empleo a la población juvenil.

B. Apoyo a la economía productiva local

En las provincias del norte, la principal actividad económica continúa siendo la agricultura. Un sistema basado en una agricultura de subsistencia -sin valoración de los productos- que se practica en tierras ganadas al bosque, generalmente pobres y con pendientes pronunciadas y una gran dependencia de la meteorología. Respecto a la producción agrícola, hay que señalar que a pesar de la progresiva disminución del cultivo del cannabis, éste sigue teniendo una presencia importante en el norte del Marruecos.¹¹ Esta cultura, además de los problemas vinculados al abandono de los cultivos tradicionales y la dependencia de los intermediarios, genera graves problemas al medio ambiente (desforestación, erosión y sobreexplotación del suelo, contaminación química, etc.). En el año 2005 el 65% del total de las 72.500 hectáreas de cannabis sembradas estaban dentro de la provincia de Chefchaouene.

Por otro lado, la ganadería -90% de caprino- está basada en un sistema ganadero extensivo, poco productivo y que genera rendimientos bajos. Estas manadas son muy dispersas, con un número pequeño de cabezas por productor, destinadas principalmente a la producción de carne.

En las zonas costeras del norte, el sector pesquero artesano mantiene un número importante de familias y hace un uso sostenible de los recursos naturales. A pesar de los 293 km de costa mediterránea, la pesca local está limitada a actividades de autosuficiencia.

La riqueza de los recursos naturales y del patrimonio cultural e histórico que ofrece el norte de Marruecos hace que tenga grandes potencialidades en el sector del turismo. Este sector puede ser un yacimiento de empleo para la población de las zonas rurales que permita combinar el turismo rural con el desarrollo económico local y la sostenibilidad de los recursos ambientales.

Finalmente, no se puede olvidar el elevado número de personas artesanas y de pequeñas empresas, que son fundamentales para el tejido económico y empresarial del país.

Las acciones enmarcadas dentro de este sector tienen que permitir a las personas destinatarias generar ingresos de forma sostenible para romper el círculo de pobreza que sufren. La introducción de nuevas técnicas agrícolas y ganaderas, la modernización de los sistemas de riego, la capacitación y formación, las actividades de transformación y la valoración de productos, la promoción del turismo rural sostenible, la gestión sostenible del agua o el apoyo a las cooperativas y pequeñas empresas familiares son algunas de las actividades que se deben fortalecer con este PLAN. Respecto al sector de la pesca artesanal y en coordinación con todos los actores implicados, hay que

¹¹ http://www.unodc.org/pdf/research/Morocco_survey_2005.pdf

mejorar los recursos y fortalecer la formación y la capacitación.

C. Mejora de las condiciones de vida de las mujeres y su empoderamiento

A pesar de que es una prioridad horizontal dentro del Plan Director de la Cooperación de las Illes Balears 2008-2011, su situación y la importancia de apoyar su proceso de desarrollo nos llevan a fijar como prioridad de actuación las acciones para la mejora de las condiciones de vida y el empoderamiento de las mujeres marroquíes, en un país donde por cuestiones de tipo social, religioso y cultural continúan estando discriminadas respecto a los hombres.

Las mujeres marroquíes siguen ausentes de los puestos de responsabilidad política y económica: aun representando el 33% de la población activa, su tasa de desempleo llegó en el año

2007 a casi el 30%.¹² La desigualdad también se manifiesta en el ámbito educativo y los porcentajes de analfabetismo son superiores a los de los hombres, y en zonas rurales determinadas llega al 75% de la población, como ya se ha mencionado anteriormente.

En los últimos años ha emergido con fuerza el movimiento asociativo de mujeres, que encabeza la denuncia y las actuaciones por la equidad de género. Por su parte, la reciente reforma del Código de la Familia¹³ y la Estrategia de Lucha contra la Violencia de Género son una muestra de la evolución política positiva en temas de género en Marruecos.

Queremos fortalecer las actuaciones que tanto la administración como las entidades sin ánimo de lucro llevan a cabo para mejorar las condiciones de vida de las mujeres y favorecer su empoderamiento.

¹² Objectifs du Millénaire pour le Développement. Rapport national 2007.

¹³ <http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Codefamille.pdf>.

D. Sostenibilidad ambiental

Los bosques del Rif, que comprenden un total de 600.000 hectáreas, tienen un gran interés ecológico, biológico y forestal por su diversidad y por la importancia de las especies vegetales que contienen (más de 2.000). La degradación de estas áreas, generada por la presión demográfica, la explotación excesiva, el cultivo del cannabis, la sequía y los incendios, puede hacer que desaparezcan antes del año 2014, si se mantiene el ritmo actual de degradación.

La amplia extensión de costa mediterránea ofrece un importante patrimonio natural para su población: hay más de setenta especies de peces, de las que once son propias de la región este atlántica y mediterránea, también cuentan con cerca de doscientos sesenta grupos de algas y otras especies animales de gran valor ecológico en la costa

mediterránea marroquí. Aquí también los peligros y los problemas generados por la acción humana son numerosos: polución, urbanización, explotación no sostenible de los recursos marinos, etc.

Las conexiones ambientales entre la orilla norte y la orilla sur del Mediterráneo son más que evidentes y lo que afecta al medio ambiente de una repercute directamente sobre la otra.

Los procesos que se generen a partir de esta estrategia apoyarán al Plan de Acción Nacional para la Protección del Medio Ambiente (PANE) y al conjunto de proyectos que las autoridades regionales y las entidades privadas desarrollan para recuperar los espacios naturales, proteger los ecosistemas y mantener la biodiversidad.

En este sector centraremos los esfuerzos en tres áreas naturales: el Parque Natural de Talassemtane, en la provin-

cia de Chefchaouene; el Parque Natural Regional de Bouhachem, que incluye, además de la provincia anterior, la de Tetuán, y el Parque Nacional de Alhucemas, en la provincia del mismo nombre.

1.2.2. Prioridades geográficas

Dentro del contexto social y económico del país, las provincias del norte presentan indicadores negativos, y las infraestructuras básicas sufren una falta histórica de inversiones, destacando negativamente sobre el resto. El norte de Marruecos ocupa una superficie de 49.444 km², aproximadamente el 7% del territorio marroquí, e incluye las provincias y ciudades de Larache, Tánger, Fahs Anjra, Fnideq, Tetuán, Chefchaouen, Alhucemas, Nador, Taounate, Taza, Berkane, Taourit y Oujda-Angad, agrupadas en dos grandes regiones: Tánger y Tetuán en el este y Alhucemas, Taza y Taounate en el oeste.

En esta zona viven más de cuatro millones de personas, que representan el 14,3% de la población,¹⁴ con una densidad que multiplica por tres la media nacional. Esta alta concentración, particularmente en las zonas de montaña, provoca una fuerte presión sobre los recursos naturales del norte de Marruecos.

Las comunidades de origen de la población marroquí inmigrada en las Illes Balears tienen su origen mayoritariamente en las provincias del norte: es, por lo tanto, en esta zona donde de una manera más eficaz y eficiente se

pueden sumar esfuerzos, conciliar intereses y aprovechar los conocimientos de las personas inmigradas de Marruecos.

La estrategia de cooperación de las Islas se concreta en tres de las provincias del norte de Marruecos - Alhucemas, Chefchaouene y Tetuán- y en la ciudad de Tánger. En esta zona, se concentran casi todos los proyectos, los programas y las iniciativas de cooperación.

La provincia de Alhucemas tiene cerca de cuatrocientos mil habitantes, con un porcentaje de población rural del 70% y donde el 34% tiene menos de quince años. El cuadro general de la provincia nos muestra datos negativos de acceso al suministro de agua potable, de servicios sanitarios, de electricidad o de infraestructuras viarias. A ello se suma la falta de tejido industrial y empresarial, lo que limita las capacidades de desarrollo de la provincia.

En esta provincia se constata que el 75% de las mujeres son analfabetas, con una economía centrada en la agricultura y la ganadería de autoconsumo, con resultados negativos año tras año. Hay que mencionar finalmente la actividad ligada al sector pesquero artesanal, que si bien continúa en recepción mantiene un número importante de trabajadores y trabajadoras. Iniciada la emigración hacia Europa en los años sesenta, las remesas de los inmigrantes sostienen económicamente un gran número de familias de la zona.

¹⁴ Según el censo del año 2004.

La creación reciente del Parque Nacional de Alhucemas, con una extensión de 48.460 hectáreas y un gran número de comunas rurales en el interior, representa un desafío para un desarrollo humano sostenible.

Chefchaouene, por su parte, es una provincia eminentemente rural, con una sola comuna urbana por 43 rurales, con una gran dispersión territorial de la población debido a su orografía montañosa. Del total de 524.602 habitantes,¹⁵ el 88% vive en el ámbito rural. La actividad económica central es la agricultura y la ganadería de subsistencia y la explotación forestal (el bosque ocupa el 40% de la superficie de la provincia). Las áreas naturales del Parque Natural de Talassemtane y el Parque Natural Regional de Bouhachem, además de

comprender una numerosa población rural, tienen extraordinarios valores ambientales que hay que preservar con urgencia. Esta protección puede combinarse con el desarrollo de actividades económicas sostenibles en las áreas, consiguiendo la preservación del medio natural y la mejora de las condiciones de vida de la población local.

La situación de la población rural es una de las más empobrecidas del país: según datos del año 2000, únicamente el 15% de las niñas estaban escolarizadas y el analfabetismo llegaba al 78% en las mujeres y tan sólo el 5% de los hogares rurales tenía agua potable y electricidad.

La provincia de Tetuán está dividida en 23 comunas, de las que 20 son rurales.

¹⁵ Censo elaborado por la Dirección Regional del Alto Comisariado del Plan (Haut-commissariat ave Plan) en el año 2004.

Con una población de 544 mil habitantes,¹⁶ el 73% vive en el ámbito urbano. Debido al componente urbano de la provincia y a las potencialidades de los sectores textil, agroalimentario y metalúrgico, los resultados económicos podrían mejorar considerablemente con estrategias adecuadas de desarrollo. Destaca la actividad comercial y el peso importante de una economía sumergida en torno al contrabando con Ceuta. La tasa de desempleo es muy elevada, el 13% según datos del año 2004,¹⁷ casi el doble de la media de la región.

La última de las zonas priorizadas es la ciudad de Tánger. Durante las últimas décadas se ha configurado como un

foco de atracción para la población rural que emigra hacia las ciudades y se ha convertido, con más de un millón de habitantes, en la cuarta ciudad de Marruecos. Su desarrollo económico se basa en las industrias textiles y alimentarias (ligadas al complejo portuario y a la deslocalización de empresas europeas), también destaca el sector de la construcción.

La llegada de un gran número de habitantes de otras zonas ha dado lugar a la creación de barrios marginales alrededor de la ciudad, sin infraestructuras básicas de agua potable y saneamiento. Estas barriadas, con una elevada densidad de población, sufren la falta de los servicios sociales más bási-

¹⁶ Monographie de la Région Tanger-Tétouan. Mayo de 2008. Reino de Marruecos, Alto Comisionado del Plan, Dirección Regional de Tánger-Tetuán.

¹⁷ Alto Comisariado del Plan.

cos y de las condiciones óptimas para una vida digna. A las elevadas tasas de desempleo -sobre todo juvenil- se añaden fenómenos habituales en estos contextos como son la violencia, en todos sus sentidos, el consumo de drogas, la inmigración clandestina, entre otros.

1.2.3. Prioridades horizontales

Todos los proyectos y las actuaciones de la cooperación de las Illes Balears en Marruecos deben de tener en cuenta las cuatro prioridades horizontales que fija el Plan Director de la Cooperación de las Illes Balears 2008-2011:

- Defensa integral de los derechos humanos

Compromiso de los proyectos en la consecución de los derechos huma-

nos, desde una perspectiva integral de los derechos civiles, políticos, económicos, sociales y culturales.

- Perspectiva de género

Entendida como el análisis de las relaciones de poder entre hombres y mujeres para garantizar la corresponsabilidad de ambos en las relaciones sociales, económicas y políticas, especialmente en los procesos de desarrollo, con el objetivo de construir una sociedad basada en unas relaciones de poder equitativas entre niños y niñas, mujeres y hombres, tanto en el ámbito doméstico, como en el social y público.

- Sostenibilidad ambiental

Los proyectos tienen que integrar en la gestión de los procesos de desarrollo la triple dimensión ambiental, social y

económica. Eso incluye el acceso a los recursos naturales, como el agua, con carácter de derecho, y también el acceso al manejo soberano de estos recursos, desde una perspectiva de sostenibilidad social y ambiental y de durabilidad de los procesos.

- Participación democrática y fortalecimiento del tejido social

Es fundamental incluir la participación de los diferentes actores a los que se dirigen estas acciones tanto en el diagnóstico de las necesidades, como en la formulación de los proyectos, ejecución, metodologías y mecanismos de evaluación y control.

La participación de la sociedad civil en la construcción de una sociedad más justa y desarrollada es un elemento importante para profundizar en el proceso de democratización de Marruecos.

1.3. Objetivo global

La cooperación de las Illes Balears en Marruecos quiere contribuir a mejorar la cobertura de los derechos sociales básicos, apoyar las iniciativas locales de economía productiva, aumentar las capacidades y la autonomía de las mujeres y contribuir a la sostenibilidad ambiental de los recursos naturales.

1.4. Objetivos específicos

Para el periodo que comprende el presente documento de estrategia se ha definido un objetivo específico para cada uno de los sectores propuestos.

Como resultado del análisis anterior se han establecidos los indicadores y las fuentes de verificación correspondientes.

SECTOR PRIORITARIO	OBJECTIVO	INDICADORES	FUENTES DE VERIFICACIÓN
Cobertura de los derechos sociales básicos	O.E.1. Mejorado el acceso a los servicios sociales básicos	Aumento en un 10 % el número de acciones dirigidas a cubrir los derechos sociales básicos	Plan anual Illes Balears Actas de sesiones de seguimiento de la estrategia Informes de los proyectos
Apoyo a la economía productiva local	O.E.2. Fortalecido el tejido económico local	Incremento en un 10% del número de acciones de apoyo a la producción económica local	Plan anual Illes Balears Actas de sesiones de seguimiento de la estrategia Informes de los proyectos
Empoderamiento y mejora de las condiciones de vida de las mujeres	O.E.3. Fortalecido el rol y las capacidades de las mujeres marroquíes	Incremento en un 10 % del número de acciones dirigidas a fortalecer el empoderamiento y la mejora de las condiciones de vida de las mujeres	Plan anual Illes Balears Actas de sesiones de seguimiento de la estrategia Informes de los proyectos
Sostenibilidad ambiental	O.E.4. Mejorado el uso sostenible de los recursos y la protección de los ecosistemas	Aumento en un 10 % el número de acciones dirigidas a la sostenibilidad ambiental	Plan anual Illes Balears Acuerdos internacionales de colaboración firmados Informes de los proyectos

1.5. Instrumentos

Este PLAN quiere ser un marco de referencia para los actores de las Illes Balears que desarrollen acciones de cooperación en el norte de Marruecos. Cada entidad, de acuerdo con sus procedimientos, utilizará los instrumentos que le sean propios para contribuir a mejorar las condiciones de vida de la población.

Por otra parte, la Administración autonómica desarrollará las prioridades fijadas en el presente documento en todas las modalidades de la cooperación que prevé la Ley 9/2005, de 21 de junio.

1.6. Mecanismos para la coherencia y la complementariedad entre actores de la cooperación de las Illes Balears

Para mejorar la coordinación y la complementariedad entre los actores de las Islas que trabajan en el norte de Marruecos se utilizarán tres órganos:

- Consejo de Cooperación

En este órgano se propondrá la creación de una comisión específica sobre el conjunto de la cooperación de las Islas con Marruecos, que fijará los calendarios y los mecanismos de coordinación que considere necesarios. Será primordial la presencia de las ONGD que inter-

vienen en el país y de las asociaciones de inmigrantes.

- Comisión Interdepartamental

Este es el espacio para la coordinación técnica de la Administración autonómica de las Illes Balears. Formarán parte de ella las consejerías y las entidades de derecho público que participen en la ejecución de algunos de los programas y proyectos enmarcados en esta estrategia y en el plan anual de cooperación correspondiente.

- Comisión de Coordinación de los Entes Territoriales de las Illes Balears

En el seno de este órgano se favorecerá la coordinación, información y complementariedad entre los entes públicos y los fondos de solidaridad de las Islas.

1.7. Mecanismos para la comunicación, coordinación y alineamiento con Marruecos

La Dirección General de Cooperación tiene previsto contratar a un técnico o técnica responsable de la cooperación del Gobierno de las Illes Balears en Marruecos.

Esta persona tendrá las siguientes funciones:

- Representar la cooperación al desarrollo impulsada desde el Gobierno de las Illes Balears.
- Promover el análisis de la realidad del país y sus necesidades dentro del ciclo de planificación de la cooperación al

desarrollo de las Islas.

- Hacer el seguimiento y la evaluación de la estrategia y sus acciones asociadas.
- Identificar posibles acciones conjuntas o coordinadas.
- Proponer mejoras y modificaciones y hacer recomendaciones sobre las acciones en Marruecos.
- Realizar tareas de coordinación y complementación con el resto de actores (tanto de las Islas como de otros ámbitos).

Con el objetivo de asegurar la imprescindible coordinación y el alineamiento con Marruecos durante la gestión de esta estrategia, se hará un esfuerzo suplementario para crear espacios de comunicación con las autoridades responsables de la ejecución de las actuaciones.

Uno de los mecanismos que hay que tener en cuenta en este sentido, es el programa de las Naciones Unidas "Art Gold", que tiene como objetivo fortalecer las estrategias nacionales de desarrollo local y de gobernabilidad, mediante la armonización de la acción de los actores internacionales y de la cooperación descentralizada que operan en las diferentes regiones de Marruecos.¹⁸ Participan las autoridades locales y provinciales de las zonas de ejecución de las actuaciones y el conjunto de los donantes, lo que implica que se creen espacios de coordinación y alineamiento.

La presencia en Rabat de una oficina técnica de cooperación (OTC) de la

¹⁸ <http://www.pnud.org.ma/P00056511.asp>

Agencia Española de Cooperación Internacional al Desarrollo es un mecanismo muy valioso que tiene que aprovecharse para coordinarse con el conjunto de actores del Estado español. Además del intercambio de experiencias, buenas prácticas e información, sería deseable la participación de varios actores en actuaciones de desarrollo conjuntas.

1.8. Mecanismos para la coordinación y armonización con otros actores y donantes

Para mejorar la coordinación y la complementariedad se trabajará con los departamentos competentes del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación y con la AECID.

Respecto a la coordinación con el resto de administraciones autonómicas del Estado español, se promoverá la coordinación y la implantación de iniciativas conjuntas que permitan sumar esfuerzos en la misma dirección.

Las relaciones con los países del sur de la Mediterránea son estratégicamente muy importantes en el marco de la política europea de vecindad. Entre estos, Marruecos es un socio preferente con el que se está negociando un nuevo estatuto de asociación. Para los próximos años, la Unión Europea ha programado

líneas de subvención para proyectos de cooperación que fortalezcan las relaciones entre las dos orillas y apoyen actuaciones de mejora de las condiciones de vida de su población. Será importante seguir esta política europea para coordinar y armonizar acciones y, en la medida de nuestras posibilidades, participar en algún programa financiado desde Europa.

El mismo marco del programa de las Naciones Unidas "Art Gold" facilita la coordinación y la armonización entre los donantes que destinan ayuda oficial al desarrollo.

2. PROCESO PARA LA ELABORACIÓN DE LA ESTRATEGIA

El proceso empezó con la recogida y el análisis de los datos que permitieran obtener un primer documento de trabajo. La investigación se hizo en dos direcciones: en primer lugar y con el objetivo de alinearnos con las prioridades marroquíes, se incorporaron los principales informes, estadísticas y planes estratégicos marroquíes. En segundo lugar, y siguiendo las líneas básicas fijadas en el Plan Director, se analizó el conjunto de actuaciones solidarias que se han realizado desde las Illes Balears. Se estableció una línea de base teniendo en cuenta las zonas de trabajo, los actores implicados, los sectores de intervención y los destinatarios de las diferentes acciones desarrolladas. También se tuvo en cuenta la evolución y la realidad de la inmigración de población marroquí en las Illes Balears y su implicación en el desarrollo de sus comunidades de origen. El aumento de la población de origen marroquí ha sido constante desde el año 1992 y ha llegado a casi dieciocho mil personas, según el último padrón municipal.

Cerca del 75% se concentra en Mallorca, seguido de Ibiza y Formentera (16%) y Menorca con el 8%.

El 16 de octubre de 2008 se celebró una primera reunión técnica de trabajo en Mallorca con las entidades sociales que desarrollan o han desarrollado proyectos de cooperación en Marruecos durante la última década. Las personas que asistieron presenta-

ron el trabajo realizado por sus entidades y explicaron cuál era su estrategia a medio plazo. Por su parte, la Dirección General de Cooperación explicó los objetivos y las necesidades de planificación durante esta legislatura de una estrategia de cooperación para el desarrollo en Marruecos y expresó la voluntad política de diálogo y participación social en su elaboración.

Tal y como se acordó en la reunión mencionada, se envió a las entidades un primer borrador del plan región y se hizo llegar el documento a sus socios locales marroquíes. Los contactos con los actores continuaron con los fondos insulares de cooperación, incorporando a la estrategia el trabajo municipalista que se lleva a cabo en el país.

Del 18 al 21 de noviembre de 2008 una delegación formada por el director general de Cooperación y el técnico responsable de coordinar el Plan se desplazó a Marruecos. Entre los objetivos de la misión, destacaron las reuniones con las instituciones del país y con la cooperación española, para identificar los actores y los sectores de acción para la cooperación directa dentro del futuro Plan Región 2009-2011. El último día, en la ciudad de Tánger, la delegación visitó la sede del GOB. En la reunión las entidades marroquíes hicieron aportaciones al borrador del plan región.

La Dirección General de Cooperación, con las aportaciones recibidas, elaboró un segundo borrador, que el mes de enero de 2009 fue enviado a las entidades interesadas.

Organizadas por el Grupo Rif en las Illes Balears y por el GOB, la última semana del mes de febrero de 2009, se celebraron las jornadas "El Mediterráneo, espacio de intercambio y cooperación, ejemplo Balears-Rif" en la ciudad de Alhucemas. Participaron en las mismas más de veinte entidades del norte de Marruecos y de las Illes Balears, que durante dos días reflexionaron sobre las modalidades, las estrategias y las líneas de futuro en la mutua colaboración. El segundo borrador del plan región de Marruecos fue uno de los documentos de trabajo de las jornadas.

Finalmente, después de recoger las últimas aportaciones de los actores interesados la Dirección General de Cooperación elaboró el documento definitivo de la estrategia geográfica de cooperación en Marruecos para los próximos tres años.

3. SEGUIMIENTO Y EVALUACIÓN DEL DOCUMENTO DE ESTRATEGIA

Dentro del ciclo de la planificación es esencial un buen proceso de seguimiento y evaluación de la estrategia.

3.1. Seguimiento

Se hará el seguimiento del documento de estrategia mediante dos ejercicios: uno a medio plazo (segundo trimestre del año 2010) y el otro antes de acabar su aplicación (tercer trimestre 2011). Este seguimiento se centrará en dos ámbitos:

- a) El seguimiento de la aplicación del PLAN en el territorio de las Illes Balears.
- b) El seguimiento de las acciones impulsadas de forma directa por el Gobierno de las Illes Balears respecto al PLAN REGIÓN.

En estos ejercicios, será imprescindible disponer de la valoración de los actores de Marruecos y de las Illes Balears que participan en cualquier tipo de acción relacionada con el PLAN REGIÓN.

El seguimiento permitirá, por un lado, aplicar las medidas de corrección oportunas en caso de que sean necesarias y, por otro, obtener información adecuada para la evaluación.

3.2. Evaluación

La Dirección General de Cooperación, dentro del plan general de evaluación, analizará el documento de estrategia en Marruecos.

Esta evaluación estará orientada por los criterios de pertinencia, eficacia, eficiencia, impacto y viabilidad con el objetivo de mejorar la calidad de la ayuda y ser el punto de partida para el siguiente plan región de este país.

Los principales aspectos que se evaluarán son los siguientes:

- Grado de cumplimiento de las previsiones de la estrategia para el periodo de referencia.
- Viabilidad y pertinencia de los instrumentos utilizados por la Administración autonómica.
- Análisis del funcionamiento de los mecanismos de coordinación establecidos.

Durante el primer año de implantación del PLAN REGIÓN, se definirán los indicadores que permitan medir la evaluación de los resultados y los objetivos. La línea de base está constituida por el conjunto de actuaciones e iniciativas solidarias que hasta la fecha de publicación de este documento se han desarrollado en Marruecos desde las Illes Balears.

4.- CUADRO RESUMEN DE PRIORIDADES

LÍNEAS ESTRATÉGICAS

- Cobertura de los derechos sociales básicos
 - a). Acceso al agua y habitabilidad
 - b). Alfabetización
 - c). Formación y capacitación de jóvenes
- Apoyo a la economía productiva local
- Mejora de las condiciones de vida de las mujeres y su empoderamiento
- Sostenibilidad ambiental

ZONAS DE INTERVENCIÓN PRIORITARIA

- Provincia de Alhucemas
- Provincia de Chefchaouene
- Provincia de Tetuán
- Ciudad de Tánger

PLAN RÉGION MAROC 2009-2011

TABLE DES MATIÈRES

Présentation	52
1. Stratégie de coopération des îles Baléares au Maroc 2009-2011	53
1.1. Justification	53
1.2. Priorités sectorielles, géographiques et horizontales	55
1.3. Objectif global	65
1.4. Objectifs spécifiques	65
1.5. Instruments	66
1.6. Mécanismes pour la cohérence, la cohésion et la complémentarité entre les agents de coopération des îles Baléares	66
1.7. Mécanismes pour la coordination et l'harmonisation entre agents et donateurs	67
1.8. Mécanismes pour la communication, la coordination et l'alignement avec le pays partenaire	68
2. Processus pour l'élaboration et la concertation de la stratégie	69
3. Suivi et évaluation du document de stratégie	72
4. Tableau résumé de priorités	73

PRESENTATION

La Loi de coopération pour le développement des îles Baléares¹ établit qu'il convient de donner la priorité aux pays avec lesquels il existe des relations de type historique ou culturel, ou dont les Baléares sont réceptrices d'immigration. Le Maroc réunit ces trois conditions, et a donc été classé en tant que pays prioritaire pour la politique de coopération pour le développement.

Le Conseil du gouvernement a approuvé le plan directeur de coopération des îles Baléares 2008-2011², conformément au chapitre II de la loi; ce plan établit la priorité et les lignes stratégiques de la politique régionale de coopération par le biais de la participation et de la coordination des différents agents impliqués. Ce chapitre définit également les plans des pays, comme la mise en place d'actions intégrales ou sectorielles dans une zone géographique déterminée, ainsi que les stratégies d'intervention.

Cette stratégie de coopération au Maroc est publiée un an après l'approbation du Plan directeur. Le processus de planification de la politique de coopération des îles Baléares est ainsi renforcé par l'établissement de stratégies fondamentales de travail avec l'un des pays définis au premier degré de priorité du Plan.

Le nord du Maroc est une zone prioritaire pour la coopération des îles. Notre situation géographique nous encourage à partager nos besoins, nos problèmes et nos défis communs avec nos voisins. Aussi bien les entités publi-

ques que les organisations de la société civile ont établi des relations de coopération au fil du temps, et la Méditerranée est depuis toujours un espace d'échange et le restera. Récemment, le phénomène de l'immigration a généré de nouveaux liens et de nouvelles dynamiques de collaboration avec les communautés d'origine, du point de vue du co-développement.

Ce document répond au besoin, d'une part, d'harmoniser et d'adapter les actions aux besoins du Maroc, et de l'autre, d'approfondir la coordination et la planification de la coopération pour le développement adressée au pays maghrébin depuis les îles Baléares. Ce Plan région vise à synthétiser et à rassembler les priorités des agents qui y sont impliqués dans l'objectif commun de concentrer et de coordonner les efforts afin d'améliorer les résultats.

¹ Loi 9/2005, du 21 juin (journal officiel des îles Baléares numéro 99, du 30 juin)

² <http://www.caib.es/fitxer/get?codi=227803>

1. STRATEGIE DE COOPERATION DES ÎLES BALEARES AU MAROC 2009-2011

1.1. Justification de la stratégie

La stratégie répond à la volonté d'améliorer la coordination, la qualité et l'efficacité des actions menées au Maroc par les différents agents, afin de faciliter la cohérence de la politique régionale de coopération, la pertinence, ainsi que la coordination et la complémentarité avec le reste des administrations et des agents.

Ce document suit les lignes et les directives générales fixées par la Stratégie de la coopération nationale au Maroc.³

Les différences de développement humain entre la rive nord et la rive sud nous engagent en tant que société solidaire avec le processus de développement de nos voisins. Comme le rappellent les rapports de suivi des Nations Unies sur l'atteinte des Objectifs de développement du millénaire,⁴ nous sommes encore à temps d'y parvenir, mais il nous faut agir vite, conformément aux stratégies nationales concernant les résultats de développement, dans un cadre de collaboration mondiale avec un financement adéquat.

L'une des conséquences directes de cette réalité sociale et économique dans les pays appauvris est l'immigration de la population vers les pays du Nord ; leur présence implique une

motivation supplémentaire et une opportunité pour la coopération. Dans l'objectif d'améliorer le niveau de vie du pays et de ses habitants, de nombreux Marocains ont quitté leur village d'origine et se sont installés parmi nous. Selon des chiffres de 2007, le nombre d'immigrés issus du Maroc s'élevait à 17.935,⁵ ce qui représente 13,8% du total de la population immigrée; il s'agit en outre du collectif le plus nombreux aux îles Baléares. Il est nécessaire d'améliorer les capacités de gestion en co-développement des associations d'immigrants et de renforcer les réseaux de solidarité transnationales, ainsi que de faciliter les espaces de dialogue et de participation afin de canaliser les connaissances, l'expérience et l'implication des Marocaines et des Marocains dans la contribution à l'amélioration des conditions de vie de leurs communautés d'origine.

Les îles Baléares ont une longue expérience en matière de coopération, fondée sur le travail bénévole et solidaire de groupes, d'associations et d'entités sociales des Baléares. Pour leur part, les administrations publiques ont progressivement incorporé la coopération avec les peuples du Sud dans leurs compétences.

La Direction générale de coopération, en tant que gérant de la politique de coopération du gouvernement des îles Baléares envers les pays en développement, s'est engagée en 2001 dans une action de coopération avec les peuples du Maghreb en tant que stratégie politique fondamentale.

³ http://www.maec.es/SiteCollectionDocuments/Cooperaciónespañola/Publicaciones/DEP_Marruecos.pdf

⁴ <http://www.un.org/spanish/millenniumgoals/index.html>

⁵ Source : Institut des statistiques des îles Baléares (IBESTAD).

Cette ligne de travail a été lancée à l'initiative de deux entités des Baléares et du nord du Maroc, qui constituent un réseau de travail dans les îles Baléares connu comme Grup Rif, et le réseau d'organisations nord-marocain Groupe des ONG Baléares (GOB). Ce travail en réseau a permis de générer des partenariats entre les ONGD de ces deux pays. Ce travail, mêlant des projets de coopération pour le développement et une mission d'information, d'éducation et de sensibilisation auprès des sociétés respectives, doit être poursuivi.

Parallèlement, la Direction générale s'associe au programme "Azahar"⁶, de coopération pour le développement en matière de développement durable, de protection de l'environnement et de conservation des ressources naturelles de la Méditerranée, mis en place par l'Agence espagnole de coopération internationale pour le développement (AECID). Le projet "Amélioration des conditions environnementales de la commune d'Oued Laou", dans la province de Tétouan, a été mis en place dès le mois de mai 2004, dans le cadre de ce programme et grâce au financement du Gouvernement des îles Baléares. Cette opération de coopération directe s'est poursuivie pendant quatre ans et a générée des résultats positifs en matière d'amélioration des conditions de vie de la population de la commune. La coopération municipale a également lancé en début 2000 ses premiers projets de coopération pour le développement au Maroc par l'intermédiaire d'appel d'offres de subven-

tions des trois fonds des Baléares consacrés à la coopération. Ce partenariat se concentre également dans les provinces du nord du pays, qui sont maintenues en tant que zones prioritaires de financement.

Bien que le Maroc soit classé en tant que pays aux revenus moyens dans le Rapport sur le développement humain (RDH), certains de ses indicateurs sociaux correspondent à celui d'un pays classé par les Nations Unies comme moins développé : en effet, de vastes secteurs de la population marocaine vivent dans de vastes zones géographiques du territoire national dans des conditions de pauvreté et de marginalité. Selon les données du rapport national sur les Objectifs de développement du millénaire de l'année 2007, 17,5% de la population est économiquement vulnérable ; la pauvreté relative touche 9% de la population -ce pourcentage atteint 14,5 % dans les zones rurales- et le taux de pauvreté absolue est de 3,9%. Le manque de perspectives, le chômage et la précarité en général génèrent des comportements désespérés qui se manifestent sous forme d'immigration clandestine.

Le Maroc était en 127e position en matière d'IDH pour l'année 2007/2008⁷ - uniquement trois pays du monde arabe ont une position inférieure dans ce classement-, ce qui donne une idée de l'appauvrissement et du manque d'opportunités de vastes secteurs de la population et de la nécessité d'intensifier les efforts de coopération avec ce pays.

⁶ <http://www.programa-azahar.org/>

⁷ http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_sp_complete.pdf

Le lancement de la part des responsables marocains le 18 mai 2005 de l'Initiative nationale de développement humain (INDH) représente un effort de la part des autorités marocaines dans la lutte contre la pauvreté et pour atteindre les Objectifs de développement du millénaire. Les stratégies nationales de lutte contre la pauvreté et les guides de procédure correspondants dans les principaux domaines et secteurs d'intervention⁸ ont été publiés. Les instances correspondantes, chargées de la participation et de la coordination nationale de l'INDH ont été créées: il s'agit du comité régional, du comité départemental et du comité local de développement humain.

Par ailleurs, il existe actuellement une profonde réflexion interne sur la nécessité de décentraliser la structure politique et administrative du Maroc. La coopération décentralisée -en particulier en Espagne- possède une grande expérience et de vastes connaissances à apporter dans ce domaine.

La stratégie de coopération des Baléares présentée dans ce document, conformément à la Déclaration de Paris,⁹ vise à s'adapter à la stratégie établie par le pays récepteur afin de lutter contre la pauvreté et de bénéficier de l'apprentissage généré au cours des années d'application de la coopération de la part des Baléares.

Les indicateurs sociaux et économiques sont particulièrement faibles dans les provinces du nord du Maroc. Ces données, ainsi que le fait que la popu-

lation immigrée la plus nombreuse des Baléares soit constituée de Marocains, et que le nord du Maroc soit l'endroit où se concentrent presque toutes les opérations réalisées jusqu'à présent en termes de coopération pour le développement, font que ces endroits sont les zones destinataires des politiques de coopération. Afin d'obtenir les meilleurs résultats possibles dans la lutte contre la pauvreté, les départements de Tétouan, Chefchaouen et Alhoceima ainsi que la ville de Tanger seront les destinataires des actions de coopération dans le délai prévu.

1.2. Priorités sectorielles, géographiques et horizontales

1.2.1. Priorités sectorielles

Compte tenu des besoins du Maroc en termes de développement et des capacités ainsi que de l'expérience des experts en développement des Baléares, quatre grands secteurs d'action sont prévus: prise en charge des droits sociaux fondamentaux, soutien à l'économie productive locale, amélioration des conditions de vie, renforcement des pouvoirs des femmes et durabilité environnementale.

A. Prise en charge des droits sociaux fondamentaux

Nous avons indiqué précédemment que, bien que le Maroc dispose d'un niveau de revenus moyen, les indicateurs sociaux fondamentaux de l'IDH de ce pays montrent la situation de pauvreté de grandes parties de la population. La politique de coopéra-

⁸ <http://www.indh.ma/fr/telecharger.asp>

⁹ <http://www1.worldbank.org/harmonization/Paris/ParisDeclarationSpanish.pdf>

tion avec le Maroc doit nécessairement commencer par le renforcement des besoins sociaux fondamentaux.

Ce secteur est très générique et les efforts budgétaires dans ce secteur seront répartis en trois groupes : accès à l'eau et conditions de logement, alphabétisation et formation des jeunes.

• Accès à l'eau et conditions d'habitabilité

L'accès à l'eau et aux infrastructures d'assainissement sont des éléments à prendre en compte conformément aux besoins particuliers des milieux ruraux et urbains.

Dans de nombreuses zones isolées, les habitants (en particulier les petites filles et les femmes) doivent marcher pendant des heures pour aller chercher de l'eau potable. Par ailleurs, il n'existe pas d'infrastructures d'assainissement fondamental ou, en tout cas, celles qui existent sont précaires. Les actions contribuant à améliorer les infrastructures nécessaires à la garantie de l'accès à l'eau potable et à l'assainissement fondamental des communautés rurales seront encouragées.

L'exode rural vers les principales villes du pays génère la création de ceintures de pauvreté urbaine où les besoins fondamentaux de la population ne sont pas satisfaits. La population urbaine du Maroc augmente de 100 000 personnes tous les ans, et les provinces du nord sont celles où la densité de population est la plus élevée du pays. Ces "quartiers clandes-

tins" ne sont pas reliés au réseau d'eau potable ni au système public d'assainissement. Dans le domaine urbain, les autorités et les organismes qui mettent en œuvre des plans afin d'améliorer les conditions d'habitabilité fondamentales des périphéries des principales villes de la zone géographique concernée seront encouragés.

• Alphabétisation

Malgré les efforts réalisés par les autorités et la société civile pendant les dernières années, le taux d'analphabétisme du Maroc se trouve parmi les plus élevés du monde. Selon l'IDH 2007-2008, l'analphabétisme concerne 48 % de la population adulte, et 60 % dans les zones rurales, par rapport aux données de l'ensemble du pays. L'inégalité entre les hommes et les femmes se reflète clairement dans les données d'alphabétisation : dans certaines zones rurales du nord du pays, le pourcentage de femmes qui ne savent ni lire ni écrire peut dépasser 75 % de la population.

L'analphabétisme condamne la personne concernée à rester en marge de la connaissance, des possibilités d'améliorer ses conditions de vie et de développer ses projets personnels : une personne qui ne sait ni lire ni écrire doit faire face à un obstacle important, qui limite ses perspectives d'avenir. Les femmes sont doublement victimes de l'analphabétisme, puisque l'inégalité est encore plus aggravée en matière de genre.

Dans le milieu rural, les organisations locales à but non lucratif prennent en charge ce secteur d'action. Il sera fonda-

mental, pour changer cette situation, de soutenir à la fois les autorités nationales chargées de l'alphabétisation et les entités et associations impliquées.

• Formation et apprentissage des jeunes

Tel qu'il a été indiqué précédemment, l'exode rural vers les villes augmente le phénomène de l'exclusion sociale.

La fuite vers l'Europe des jeunes Marocains, causée par le manque de perspectives, le chômage et les conditions de vie difficiles, représente une perte de capacités pour le pays. Le nombre élevé de jeunes -sur plus de 30 millions d'habitants, 32% sont âgés de moins de 15 ans-, fait que le Maroc dis-

pose de grandes capacités de développement, à condition qu'il soit capable d'offrir à ces jeunes une formation adéquate ainsi que l'incorporation correspondante au marché du travail.

Malgré l'importance de ce secteur dans la politique nationale d'enseignement et le rythme de croissance du budget national qui lui est consacré¹⁰, c'est-à-dire 0,33% du PIB entre 2001 et 2007, les ressources économiques sont incapables de répondre à la demande. Il a été calculé que quatre candidats se présentent en moyenne pour une place de formation professionnelle proposée, et les prévisions pour les prochaines années indiquent que la demande continue à augmenter.

¹⁰ <http://www.ofppt.ma/CD/CDROM/CD-ROM.swf>

La Direction générale de coopération souhaite, dans le cadre de cette première stratégie de coopération avec le Maroc, offrir une formation adéquate aux jeunes, directement liée aux secteurs économiques productifs du pays et qui offrent aux jeunes plus de chances de trouver un emploi.

B. Soutien à l'économie productive locale

Dans les provinces du nord, la principale activité productive est toujours l'agriculture. Ce système est fondé sur une agriculture de survie -sans visée commerciale ou productive- qui est pratiqué sur des terrains gagnés sur les forêts, généralement pauvres et aux pentes prononcées, fortement dépendants de la météorologie. Concernant la production agricole, il convient d'indiquer que, malgré la diminution progressive de la culture du cannabis, celle-ci continue à être très présente au nord du Maroc.¹¹ Cette culture, outre les problèmes liés à l'abandon des cultures traditionnelles et à la dépendance envers les intermédiaires, génère de graves problèmes en matière d'environnement : déforestation, érosion et surexploitation du sol, pollution chimique, etc. En 2005, 65% de l'ensemble des 72.500 hectares de cannabis semées se trouvait dans la province de Chefchaouen.

Par ailleurs, l'élevage, composé à 90% de caprins, est fondé sur un système extensif, peu productif et qui génère de faibles revenus. Ces troupeaux sont très dispersés, avec un petit nombre de têtes par producteur, et sont principa-

lement destinés à la production de viande.

Dans les régions côtières du nord, le secteur de la pêche artisanale permet de subvenir aux besoins de nombreuses familles et permet une utilisation durable des ressources naturelles. Malgré les 293 km de côte méditerranéenne, la pêche locale est limitée à des activités d'autosuffisance.

La richesse en ressources naturelles et le patrimoine culturel et historique qu'offre le nord du Maroc lui confèrent un grand potentiel touristique. Ce secteur peut constituer une source d'emplois pour la population des zones rurales, permettant de combiner le tourisme rural et le développement économique local ainsi que la durabilité des ressources environnementales.

Finalement, on ne peut pas oublier le nombre élevé d'artisans et de petites entreprises, qui sont fondamentales pour le tissu économique et commercial du pays.

Les actions réalisées dans ce secteur devront permettre aux personnes destinataires de générer des revenus de façon durable afin de briser le cercle de pauvreté dont elles sont victimes.

L'introduction de nouvelles techniques agricoles et d'élevage, la modernisation des systèmes d'irrigation, la formation, les activités de transformation et la valorisation des produits, la promotion du tourisme rural durable, la gestion durable de l'eau ou le soutien aux coopératives et aux petites entreprises

¹¹ http://www.unodc.org/pdf/research/Morocco_survey_2005.pdf

familiales sont quelques-unes des activités qui devront être renforcées grâce à ce plan. Concernant le secteur de la pêche artisanale, les ressources doivent être améliorées et la formation doit être renforcée, avec la participation de tous les agents concernés.

C. Amélioration des conditions de vie des femmes et renforcement de leur autonomie

Bien qu'il s'agisse d'une priorité horizontale dans le cadre du Plan directeur de la coopération des îles Baléares 2008-2011, la situation des femmes marocaines et l'importance du renforcement de leur processus de développement rendent nécessaire la réalisation d'actions pour l'amélioration de leurs conditions de vie et le renforcement de leur autonomie, dans un pays régi par des questions de type social, religieux et culturel qui favorisent la discrimination des femmes par rapport aux hommes.

Les marocaines sont sous-représentées dans les espaces de responsabilité politique et économique : bien qu'elles représentent 33% de la population active, leur taux de chômage s'élevait en 2007 à presque 30%.¹² L'inégalité se manifeste également dans le domaine éducatif, et le pourcentage d'analphabétisme est supérieur à celui des hommes. Il atteint jusqu'à 75% dans certaines zones rurales, tel que nous l'avons indiqué précédemment.

Un mouvement associatif de femmes a vu le jour lors des dernières années; il encourage les dénonciations pour mauvais traitements et les actions pour l'égalité des sexes. Par ailleurs, la réforme récente du Code de la famille¹³ et la Stratégie de lutte contre la violence sexiste sont des exemples illustrant l'évolution positive en termes d'égalité des sexes au Maroc.

Nous souhaitons renforcer les actions réalisées à la fois par l'administration et

¹² Objectifs du Millénaire pour le Développement. Rapport national 2007.

¹³ <http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Codefamille.pdf>

par les entités à but non lucratif pour améliorer les conditions de vie des femmes et favoriser leur autonomie.

D. Durabilité environnementale

Les forêts du Rif, qui s'étendent sur 600 000 hectares, sont très intéressantes d'un point de vue écologique, biologique et forestier, par leur diversité et l'importance des espèces végétales qu'elles contiennent (plus de 2 000). La dégradation de ces zones, générée par la pression démographique, la culture du cannabis, la sécheresse et les incendies, peuvent provoquer la disparition de ces forêts d'ici 2014, si le rythme actuel de dégradation se poursuit.

Les nombreux kilomètres de côtes méditerranéennes offrent à la population un riche patrimoine naturel : ces côtes renferment plus de soixante espèces de poissons, dont onze sont endémiques de la région est-atlantique et méditerranéenne, et près de 260 grou-

pes d'algues, ainsi que d'autres espèces animales d'une grande valeur écologique. Les dangers et les problèmes générés par l'action de l'homme sont également nombreux dans ce secteur : la pollution, l'urbanisation, l'exploitation non durable des ressources marines, etc.

Les similitudes environnementales entre la rive nord et la rive sud de la Méditerranée sont évidentes, et les atteintes à l'environnement d'une rive affectent directement l'autre rive.

Les processus générés à partir de cette stratégie constitueront un soutien au Plan d'action nationale pour la protection de l'environnement (PANE) et à l'ensemble des projets que les autorités régionales et les organismes privés mettent en place pour récupérer les espaces naturels, protéger les écosystèmes et maintenir la biodiversité.

Il nous faudra, concernant ce secteur, concentrer nos efforts sur trois espaces

naturels: le parc naturel de Talassemtane dans la province de Chefchaouen ; le parc naturel régional de Bouhachem, qui comprend, outre la province précédente, celle de Tétouan, et le parc national d'Alhoceima, dans la province du même nom.

1.2.2. Priorités géographiques

Dans le contexte économique et social du pays, les provinces du nord présentent des indicateurs négatifs ; les infrastructures fondamentales souffrent d'un manque chronique d'investissements, et sont les plus précaires du pays. Le nord du Maroc occupe une superficie de 49 444 km², environ 7% du territoire marocain, et comprend les provinces et les villes de Larache, Tanger, Fahs Anjra, Fnideq, Tétouan, Chefchaouen, Alhoceima, Nador, Taounate, Taza, Berkane, Taourit et Oujda-Angad, qui sont regroupées en deux grandes régions: Tanger et Tétouan à l'est et Alhoceima, Taza et Taounate à l'ouest.

Plus de quatre millions de personnes vivent dans cette région, ce qui représente 14,3 % de la population¹⁴ avec une densité trois fois supérieure à la moyenne nationale. Cette concentration de population élevée, en particulier dans les zones de montagne, provoque une forte pression sur les ressources naturelles du nord du Maroc.

Les communautés d'origine de la population marocaine immigrée aux îles Baléares sont principalement originaires des provinces du nord: il est donc plus efficace de concentrer les efforts, de concilier les intérêts et de

bénéficier des connaissances des personnes originaires du Maroc dans cette région.

La stratégie de coopération des îles est appliquée dans trois des provinces du nord du Maroc -Alhoceima, Tétouan et Chefchaouen- et fans la ville de Tanger. La plupart des projets, des programmes et des initiatives de coopération sont menés dans cette région.

Près de 400 000 habitants vivent dans la province d'Alhoceima, avec un pourcentage de population rurale de 70 % ; 34 % de la population est âgée de moins de quinze ans. Les informations générales de la province nous montrent des données négatives concernant l'accès à l'approvisionnement en eau potable, aux services sanitaires, à l'électricité ou aux infrastructures routières. S'y ajoute le déficit en matière de tissu industriel et commercial, ce qui limite les capacités de développement de la province.

À Alhoceima, le taux d'analphabétisme des femmes s'élève à 75 %, et son économie est centrée sur l'agriculture et l'élevage pour la consommation locale. L'économie présente chaque année des résultats déficitaires. Il convient de mentionner finalement l'activité liée au secteur de la pêche artisanale qui, bien qu'elle reste en récession, conserve un nombre important de travailleurs, hommes et femmes. Dès les premières vagues d'émigration vers l'Europe dans les années 1960, les apports financiers des immigrés soutiennent l'économie d'un grand nombre de familles de la région.

¹⁴ Selon le recensement de 2004

La création récente du parc national d'AlHoceima, d'une superficie de 48 460 hectares et contenant un grand nombre de communes rurales, représente un défi en matière de développement humain durable.

La province de Tétouan est divisée en 23 communes, dont 20 se trouvent dans le milieu rural. Sa population s'élève à 544 000 habitants,¹⁵ dont 73 % vivent dans le milieu urbain. La caractéristique urbaine de la province et le potentiel du secteur textile, agroalimentaire et métallurgique permettent d'améliorer notamment les résultats économiques grâce à des stratégies de développement adéquates. L'activité commerciale est importante, et l'on remarque également une forte économie immergée autour de la contrebande avec la ville de Ceuta.

Le taux de chômage est très élevé et atteint 13% selon des données de 2004¹⁶, presque le double de la moyenne de la région.

Pour sa part, Chefchaouen est une province éminemment rurale, avec une commune urbaine pour 43 communes rurales. Il existe dans cette province une grande dispersion territoriale de la population, générée par l'orographie montagneuse. Sur un total de 524.602 habitants,¹⁷ 88% vivent dans le milieu rural. La principale activité économique est l'agriculture et l'élevage destiné à la consommation locale ainsi que l'exploitation forestière (la forêt occupe 40% de la superficie de la province). Le parc naturel de Talassemtane ainsi que le parc naturel régional de Bouhachem, outre posséder une population rurale nombreuse, possè-

¹⁵ Monographie de la Région Tanger-Tétouan. Mai 2008. Royaume du Maroc, Haut commissaire au plan, Direction régionale de Tanger-Tétouan.

¹⁶ Haut commissariat au plan.

¹⁷ Recensement élaboré par la Direction régionale du Haut commissariat au plan en 2004.

dent d'extraordinaires ressources environnementales qui doivent être préservées de toute urgence. Cette protection est compatible avec la mise en place d'activités économiques durables dans ces régions, dans le but de préserver l'environnement et d'améliorer les conditions de vie de la population locale.

La situation de la population rurale est l'une des plus pauvres du pays : selon des données de 2000, seulement 15 % des petites filles étaient scolarisées, et l'analphabétisme atteignait les 78 % chez les femmes du milieu rural, et seulement 5 % des foyers disposaient d'eau potable et d'électricité.

La dernière de ces zones prioritaires est la ville de Tanger. Elle est devenue, au cours des dernières années, un pôle d'attraction pour la population rurale émigrant vers les villes, qui l'a transformée, avec plus d'un million d'habitants, en la quatrième ville du Maroc.

Le développement économique de la ville est fondé sur les industries textiles et alimentaires (liées au complexe portuaire et à la délocalisation d'entreprises européennes) et sur le secteur de la construction.

L'arrivée d'un grand nombre d'habitants d'autres endroits a donné lieu à l'apparition de quartiers marginaux autour de la ville, sans infrastructures basiques d'eau potable et d'assainissement.

Ces quartiers, d'une forte densité de population, sont privés des services sociaux les plus indispensables et des conditions générales pour y vivre de façon décente. Le taux de chômage élevé, surtout parmi les jeunes, s'accompagne de phénomènes habituels dans ces contextes, tels que la violence, dans tous les sens du terme, la consommation de drogues et l'immigration clandestine, entre autres.

1.2.3. Priorités horizontales

Tous les projets et les opérations de coopération des îles Baléares au Maroc doivent respecter les quatre priorités horizontales établies par le Plan directeur de la coopération des îles Baléares 2008-2011 :

- Défense intégrale des droits de l'homme

Engagement des projets en matière du respect des droits de l'homme, dans une perspective englobant de façon intégrale les droits civils, politiques économiques, sociaux et culturels.

- Perspective de genre

Comprise comme l'analyse des relations de pouvoir entre les hommes et les femmes afin de garantir leur res-

ponsabilité en matière de relations sociales, économiques et politiques, en particulier dans les processus de développement, dans l'objectif de construire une société fondée sur des relations de pouvoir équitables entre les filles et les garçons, les hommes et les femmes, aussi bien à la maison que dans le domaine social et public.

- Durabilité environnementale

Les projets liés à la gestion des processus de développement doivent tenir compte des questions environnementales, sociales et économiques. Ceci inclut aussi bien l'accès aux ressources naturelles, tel que l'accès à l'eau en tant que droit, que l'accès à la disposition libre de ces ressources, du point de vue de la durabilité sociale et environnementale, ainsi que de la durabilité des processus.

- Participation démocratique et renforcement du tissu social

Il est fondamental d'inclure la participation des différents agents auxquels s'adressent ces actions, aussi bien dans le diagnostic des besoins que dans la formulation des projets, l'exécution, les méthodes et les mécanismes d'évaluation et de contrôle.

La participation de la société civile dans la construction d'une société plus juste et développée est un élément important pour approfondir le processus de démocratisation du Maroc.

1.3. Objectif global

La coopération des îles Baléares au Maroc vise à contribuer à l'amélioration de la prise en charge des droits

sociaux fondamentaux, de soutenir les initiatives locales d'économie productive, d'augmenter les capacités et l'autonomie des femmes et de contribuer à la durabilité environnementale des ressources naturelles.

1.4. Objectifs spécifiques

Pour la période contemplée par ce document de stratégie, un objectif spécifique a été défini pour chacun des secteurs proposés.

Les indicateurs et les sources de vérification correspondantes ont été établis à la suite de l'analyse indiquée précédemment.

SECTEUR PRIORITAIRE	OBJECTIF	INDICATEURS	SOURCES DE VÉRIFICATION
Prise en charge des droits sociaux fondamentaux	O.E.1. Accès aux services sociaux fondamentaux amélioré	Augmentation de 10 % du nombre d'actions destinées à couvrir les droits sociaux fondamentaux	Plan annuel îles Baléares Comptes-rendus des réunions de suivi de la stratégie Rapports des projets
Soutien à l'économie productive locale	O.E.2. Tissu économique local renforcé	Augmentation de 10 % du nombre d'actions de soutien à la production économique locale	Plan annuel îles Baléares Comptes-rendus des réunions de suivi de la stratégie Rapports des projets
Renforcement de l'autonomie et amélioration des conditions de vie des femmes	O.E.3. Rôle et capacités des femmes marocaines renforcés	Augmentation de 10 % du nombre d'actions visant à renforcer l'autonomie et les conditions de vie des femmes	Plan annuel îles Baléares Comptes-rendus des réunions de suivi de la stratégie Rapports des projets
Durabilité environnementale	O.E.4. Utilisation durable des ressources et protection des écosystèmes améliorées	Augmentation de 10 % du nombre d'actions concernant la durabilité environnementale	Plan annuel îles Baléares Accords internationaux de partenariats signés Rapports des projets

1.5. Instruments

Ce plan vise à devenir un cadre de référence pour les agents des îles Baléares qui mettent en place des actions de coopération avec le nord du Maroc. Chaque organisme, conformément à ses procédures habituelles, utilisera les instruments qu'il considère nécessaires afin d'obtenir les résultats contribuant à l'amélioration des conditions de vie de la population.

Pour sa part, l'administration régionale mettra en œuvre les priorités établies dans ce document pour toutes les modalités de la coopération prévues par la loi 9/2005, du 21 juin.

1.6. Mécanismes pour la cohérence et la complémentarité entre les agents de coopération des îles Baléares

En vue d'améliorer la coordination et la complémentarité entre les agents des îles qui travaillent au nord du Maroc, trois organismes participeront aux actions de coopération :

- Conseil de coopération

Cet organisme propose la création d'une commission spécifique sur l'ensemble de la coopération des îles avec le Maroc, qui établira les calendriers et les mécanismes de coordination qu'il considère nécessaires. La présence des

ONGD intervenant dans le pays sera indispensable, de même que celle des associations d'immigrants.

- Commission interdépartementale

Il s'agit de l'espace réservé à la coordination technique de l'administration régionale des îles Baléares. Les conseils et les entités de droit public participant à l'exécution de certains programmes et projets compris dans cette stratégie et dans le plan annuel de coopération correspondant y seront rattachés.

- Commission de coordination des organes territoriaux des îles Baléares

Cet organe encouragera la coordination, l'information et la complémentarité entre les organes publics et les fonds de solidarité des Baléares.

1.7. Mécanismes pour la communication, la coordination et l'alignement avec le Maroc

La Direction générale de coopération a prévu d'engager un technicien ou une technicienne chargé/e de la coopération du gouvernement des îles Baléares au Maroc.

Les fonctions de cette personne seront les suivantes :

- Représenter la coopération pour le développement engagée par le gouvernement des îles Baléares.
- Promouvoir l'analyse de la réalité du pays ainsi que ses besoins dans le cadre du cycle de planification de la coopération pour le développement des Baléares.

- Effectuer le suivi et l'évaluation de la stratégie ainsi que les actions qui y sont associées.
- Identifier d'éventuelles actions conjointes ou coordonnées.
- Proposer des améliorations et des modifications et effectuer des recommandations concernant les actions au Maroc.
- Réaliser des opérations de coordination et de complément avec les autres agents, aussi bien des Baléares que d'autres domaines.

Dans l'objectif d'assurer la coordination indispensable et l'alignement avec le Maroc pendant le processus de gestion de cette stratégie, un effort supplémentaire devra être réalisé afin de créer des espaces de communication avec les autorités responsables de l'exécution des opérations.

L'un des mécanismes à prendre en compte sur ce point a été mis en place par le programme des Nations Unies "Art Gold", dont l'objectif principal est de renforcer les stratégies nationales de développement local et de gouvernabilité par l'intermédiaire de l'action des agents internationaux et de la coopération décentralisée qui travaillent dans les différentes régions du Maroc.¹⁸ Les autorités locales et départementales des zones d'exécution des opérations y participent, ainsi que l'ensemble des donateurs. Cette situation rend nécessaire la création d'espaces de coordination et d'alignement.

La présence à Rabat d'un bureau technique de coopération de l'Agence espagnole de coopération internationale au développement est un méca-

¹⁸ <http://www.pnud.org.ma/P00056511.asp>

nisme très précieux qui doit être utilisé pour optimiser la coordination avec l'ensemble des agents de l'État espagnol. Outre l'échange d'expériences, de bonnes pratiques et d'informations, la participation de plusieurs agents dans des opérations de développement conjointes serait souhaitable.

1.8. Mécanisme pour la coordination et l'harmonisation avec d'autres secteurs et donateurs

Afin d'améliorer la coordination et la complémentarité, il faudra travailler avec les services compétents du Ministère des affaires étrangères et de la coopération et l'AECID.

Concernant la coordination avec le reste des administrations autonomes de l'État, celle-ci sera encouragée, ainsi que la mise en place d'initiatives communes, afin de regrouper les efforts pour obtenir de meilleurs résultats.

Les relations avec les pays du sud de la Méditerranée sont très importantes, d'un point de vue stratégique, dans le cadre de la politique européenne de voisinage. Parmi ces pays, le Maroc est un partenaire privilégié, avec lequel un nouveau statut d'association est en cours de négociation. Pour les prochaines années, l'Union européenne a pro-

grammé des lignes de subventions pour des projets de coopération qui renforcent les relations entre les deux rives et qui soutiennent les opérations d'amélioration des conditions de vie de leur population. Il sera important de suivre cette politique européenne en vue de coordonner et d'harmoniser les actions et, dans la mesure de nos possibilités, de participer à un programme subventionné par l'Union européenne.

Le même programme des Nations Unies, " Art Gold ", facilite la coordination et l'harmonisation entre les donateurs qui y destinent une aide officielle au développement.

2. PROCESSUS POUR L'ELABORATION ET LA CONCERTATION DE LA STRATEGIE

Le processus commence par la collecte et l'analyse des données permettant d'obtenir un premier document de travail. La recherche a été effectuée dans deux perspectives : premièrement, dans l'objectif de nous aligner avec les priorités marocaines, les principaux rapports, statistiques et plans stratégiques du Maroc ont été inclus. Deuxièmement, conformément aux lignes générales établies dans le Plan directeur, l'ensemble des actions solidaires réalisées depuis les Baléares ont été analysées. Une tendance générale a été établie, compte tenu des zones de travail, des agents impliqués, des secteurs d'intervention et des destinataires des différentes actions mises en place. L'évolution et la réalité de l'immigration de la population marocaine vers les îles Baléares a également été prise en compte, ainsi que l'implication de cette population dans le développement de ses communautés d'origine. L'augmentation de la population d'origine marocaine a été constante depuis l'année 1992 et a

atteint pratiquement 18 000 personnes, selon le dernier recensement municipal. Près de 75 % de cette population se concentre à Majorque, suivi d'Ibiza et de Formentera (16 %) puis de Minorque avec 8 % .

Le 16 octobre 2008, une première réunion technique de travail a été réalisée à Majorque avec les entités sociales qui mettent en place ou ont mis en place des projets de coopération au Maroc lors des dix dernières années. Les per-

sonnes qui y ont assisté ont présenté le travail réalisé par leurs entités et ont expliqué quelle était leur stratégie à moyen terme. Pour sa part, la Direction générale de coopération a indiqué les objectifs et les besoins de planification, pendant cette législature, d'une stratégie de coopération pour le développement au Maroc, et a exprimé la volonté politique de dialogue et de participation sociale au sein de son élaboration.

Tel qu'il a été défini lors de la réunion indiquée, les entités ont reçu une première ébauche générale du plan région ; ce document a également été remis à leurs partenaires locaux marocains. Les contacts avec les agents se sont poursuivis avec le fonds insulaire de coopération, et le travail municipaliste réalisé dans le pays a été incorporé à la stratégie.

Du 18 au 21 novembre, une délégation formée par le directeur général de la coopération et le technicien chargé de la coordination du Plan s'est déplacée au Maroc. Parmi les objectifs de la mission, il convient de citer les réunions avec les institutions du pays et avec la coopération espagnole, afin d'identifier les agents et les secteurs d'action pour la coopération directe dans le cadre du futur plan région 2009-2011. Le dernier jour, à Tanger, la délégation a visité le siège du GOB. Lors de la réunion, les entités marocaines ont apporté des éléments à l'ébauche du plan région.

La Direction générale de coopération, grâce aux éléments reçus, a élaboré une deuxième version du document, qui a été remis en janvier 2009 aux entités concernées.

Les journées intitulées "La Méditerranée, espace d'échange et de coopération, exemple Baléares-Rif" ont été organisées par le Grup Rif des îles Baléares et par le GOB, la dernière semaine de février 2009 dans la ville d'Alhoceima. Plus de vingt entités du nord du Maroc et des îles Baléares y ont participé. Les participants ont réfléchi pendant deux jours sur les modalités, les stratégies et les tendances pour l'avenir en matière de collaboration entre les deux pays. La deuxième version du plan région du Maroc a été l'un des documents de travail des journées.

Finalement, après avoir recueilli les derniers éléments apportés par les agents concernés, la Direction générale de coopération a élaboré le document définitif de la stratégie géographique de coopération au Maroc pour les trois prochaines années.

3. SUIVI ET EVALUATION DU DOCUMENT DE STRATEGIE

Dans le cadre du cycle de planification, il est indispensable d'effectuer un processus efficace de suivi et d'évaluation de la stratégie.

3.1. Suivi

Le suivi du document de stratégie sera effectué par le biais de deux exercices : l'un à court terme (deuxième trimestre de l'année 2010) et l'autre avant la fin de son application (troisième trimestre 2011). Ce suivi sera concentré sur deux aspects :

- a) Le suivi de l'application du Plan sur le territoire des îles Baléares.
- b) Le suivi des actions engagées de façon directe par le gouvernement des îles Baléares concernant le Plan région.

Lors de ces exercices, il sera indispensable de disposer de l'opinion des agents marocains et de ceux des îles Baléares participant à toutes sortes d'actions liées au Plan région.

Le suivi permettra, d'une part, d'appliquer les mesures correctrices adéquates en cas de besoin, et d'autre part, d'obtenir des informations adéquates pour l'évaluation.

3.2. Évaluation

La Direction générale de coopération, dans le cadre du plan général d'évaluation, analysera le document de stratégie au Maroc. Cette évaluation sera orientée selon des critères de pertinence, d'efficacité, d'efficience, d'impact et de viabilité, dans l'objectif d'améliorer la qualité de l'aide et d'être le point de départ pour le plan région suivant de ce pays.

Les principaux aspects à évaluer sont les suivants :

- Degré de respect des prévisions de la stratégie pour la période de référence.
- Viabilité et pertinence des instruments utilisés par l'Administration régionale.
- Analyse du fonctionnement des mécanismes de coordination établis.

Les indicateurs permettant de mesurer l'évaluation des résultats et des objectifs seront définis lors de la première année d'implantation du Plan région. La ligne de base est constituée par l'ensemble d'actions et d'initiatives solidaires qui ont été développées au Maroc depuis les îles Baléares jusqu'à la date de publication de ce document.

4. TABLEAU RESUME DE PRIORITES

LIGNES STRATÉGIQUES	<ul style="list-style-type: none">- Prise en charge des droits sociaux fondamentaux<ul style="list-style-type: none">a). Accès à l'eau et habitabilitéb). Alphabétisationc). Formation des jeunes- Soutien à l'économie productive locale- Amélioration des conditions de vie des femmes et augmentation de leur autonomie- Durabilité environnementale
ZONES D'INTERVENTION PRIORITYRE	<ul style="list-style-type: none">- Province d'Alhoceima- Province de Tétouan- Province de Chefchaouen- Ville de Tanger

QUADERNS PUBLICATS

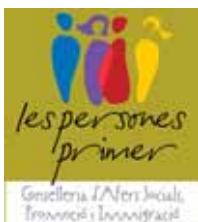
1. Timor: genocidi i esperança. (F. S'Olivar d'Estellenc)
2. Deute extern: la pobresa que ens enriqueix. (Paz con dignidad)
3. El món maputxe. (Carolina Manque)
4. 2000, Any de la Cultura de Pau i No-violència. (Arcadi Oliveres)
5. Anar de compres i canviar el món: comerç just, consum responsable. (S'Altra Senalla)
6. Experiències de cooperació. (Nou Sud, Veïns, STEI)
7. L'antiracisme en l'àmbit internacional: propòsits i realitats. (Joan Comas)
8. Burundi: mirant amb esperança el futur. (Veïns sense Fronteres)
9. Fòrum Social Mundial: un altre món és possible. (Francisco Vera)
10. Balcans, l'oblit còmplice. (Bòsnia Viva)
11. Situació a Colòmbia: una altra realitat. (CEPAC)
12. Veneçuela: de la tragèdia de Vargas a la inclusió social. Una experiència veneçolana de gestió associativa. (EFIP)
13. Contra la pena de mort. (Amnistia Internacional)
14. Salut reproductiva i cooperació per al desenvolupament. (Mallorca Solidària)
15. La lluita contra la sida a Àfrica. (Metges del Món)
16. El microcrèdit: a quines necessitats responden?. (F. Vicenç Ferrer)
17. La perspectiva de gènere a Àfrica. (Centre africà per les dones)
18. El conflicte del Sàhara Occidental. (Associació Poble Saharauí)
19. Construir la pau: els conflictes oblidats i el nou conflicte global. (OLKOS)
20. Els camps de l'oblit. (Associació Catalana per la pau)
21. La mutilació genital femenina. (Direcció General de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor)
22. Accés a medicaments essencials: un dret per a totes les poblacions del món (Metges sense Fronteres)
23. Aproximació a la problemàtica dels infants, dels joves i de les "maras" en situació de risc a Nicaragua i al Salvador (Fundació Diagrama)
24. Globalització i migració: les dones musulmanes immigrants a Europa (Nadia Nair)
25. La situació de les maquiles a Centreamèrica (Fundació Pau i Solidaritat)
26. Perú: quan l'educació encara és esperança (Ensenyants Solidaris)
27. Indígenes (Survival International)
28. Hordures: de la Serra de Tramuntana a la Serralada del Merendón" (Cruz Roja)
29. Objectius del mil·leni. Balenç 2005 (Coordinadora d'ONGD de les Illes Balears)
30. Educació pel desenvolupament, una estratègia de cooperació imprescindible (Coordinadora de ONGD para el Desarrollo-España)
31. La discapacitat dins el projecte integral de la Fundación Vicente Ferrer (Anantapur)
32. El turisme com a eina de desenvolupament (Joan Miralles Plantalamor i Antònia Rosselló Campins)
33. La convocatòria de Cooperants. Testimonis i experiències (Direcció General de Cooperació)
34. La dona invisible: la dona senegalesa com a motor de desenvolupament (Assemblea de Cooperació per la Pau)
35. Explotació sexual infantil (Unicef)
36. Drets Humans i Salut (Metges del Món)
37. El Moviment dels Camperols Sense Terra (Helinair Souza e Silva)
38. El Mur que empressona Palestina (Taula per Palestina, Oikos)
39. Crisi alimentària (Veterinaris sense Fronteres)
40. Africània, la dimensió africana d'Iberoamèrica.
41. Compra pública ètica.
42. L'Anticooperació
43. Canvis en la perspectiva de la sida a l'Àfrica. Un nou enfocament des de Metges del Món

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria d'Afers Socials,
Promoció i Immigració
Direcció General de Cooperació

PAPER RECICLAT
I ECOLÒGIC